

BONICIJE RUPČIĆ

ZNAČENJE »DUBIA« FRA BARTOLA IZ ALVERNE IZ
GOD. 1372/73. ZA POVIJEST BOSNE

UVOD

S osnutkom franjevačkog i dominikanskog reda oživjela je misijska djelatnost Katoličke crkve, osobito u pojedinim zemljama starog svijeta. Tako su članovi i jednog i drugog reda počeli vrlo rano djelovati i među hrvatskim narodom. Već tijekom 13. stoljeća osnovali su svoje samostane u pojedinim mjestima uže Hrvatske i Dalmacije. Još u prvoj polovici toga stoljeća dominikanci su počeli djelovati i u Bosni kao inkvizitori i misionari. Ali su iz još dosta nepoznatih razloga brzo napustili to područje. Njihovu ulogu u Bosni naknadno su preuzeli franjevci, posebno kada je osnovana njihova samostalna upravna zajednica bosanska vikarija, koju je osnovao vrhovni poglavar reda fra Gerald Odonis (Eudes), podrijetlom Francuz (1320—1342).¹ Osnovao ju je god. 1339. kada je na povratku sa svoga službenog puta po Ugarskoj došao u Bosnu i pohodio vladara zemlje bana Stjepana II. Kotromanića (1322—1353).² Ali vikarija je pravno počela egzistirati tek onda kada je njezin osnutak potvrdio generalni kapitul reda koji je održan u Asizu na Duhove sljedeće godine.³ Za prvoga njezina vikara (starješinu) fra Gerald je imenovao fra Pere-

¹ Na generalnom kapitolu franjevačkog reda održanom u Rimu god. 1236, komu je predsjedao sam papa Grgur IX, odlučeno je da red imađne u svemu 32 provincije, i to 16 s ovu i 16 s onu stranu Alpa. U drugoj polovici 13. stoljeća bile su osnovane još dvije. Do svršetka 14. stoljeća broj provincija se više nije povećavao. Nove upravne jedinice koje su bile osnovane u međuvremenu nazvane su vikarijama. Vikarije su bile po rangu manje od provincija. Prema statutima reda nad vikarijama je general imao veću ingerenciju nego nad provincijama. Vikar (upravitelj vikarije) bio je generalov namjesnik (vicarius ministri generalis). General se specijalno brinuo za vikarije i slao u njih članove iz čitavog reda. Vikarije su bile uglavnom misijska područja. usp. Dr. O. D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, Rim 1968, 5 sl. 52).

² Mandić (Franjevačka Bosna, 43 sl.) i većina naših historičara nazivaju ga fra Gerard. Međutim, svi suvremeni izvodi na latinskom jeziku nazivaju ga fr. Geraldus (fra Gerald). Gerard i Gerald su različita imena.

³ Mandić (Franjevačka Bosna, 33—53) pomno je proučio sve poznate izvore i ustanovio da je bosanska vikarija osnovana god. 1339, a potvrđena sljedeće godine na generalnom kapitolu reda. Međutim, prof. dr. Šidak (Studije o »bosanskoj Crkvi« i bogumilstvu, Zagreb 1975, 230 sl.) zastupa mišljenje da je osnovana između god. 1340. i 1342. Bosanska franjevačka vikarija proživjela je mnogo peripetija u svojoj prošlosti. Naglo se razvila. Već god. 1385. obuhvaćala je područje od Karpata do Apulije u Italiji. I dijelila se više puta. Posljednji put je bila razdijeljena god. 1514, i to na dva dijela, na vikariju Bosna Srebrna (Bosna Argentina) i na vikariju Bosna Hrvatska (Bosna Croatia). Bosna Srebrna obuhvaćala je teritorij vikarije

grina iz Saske, svoga pratioca na putu.⁴ S osnutkom bosanske vikarije fra Gerald je imao nakanu da u Bosni uspostavi još jedno polje rada za svoj red. Bosna je naime odavno prestala biti katolička zemlja. To se dogodilo zbog namere klera (ob rectorum neglegentiam). Već papa Ivan XXII, tuži se u jednom pismu, koje je uputio 10. VII. 1319. Mladenu II. Šubiću, hrvatskom i bosanskom banu, na dezolatno stanje u Bosni u vjerskom pogledu. U tom pismu papa veli da se u Bosni crkve pustoše, da je kler potpuno uništen i da se Kristove svetinje kužnim izrugivanjem blate.⁵ Zato je bosanski katolički biskup napustio svoje sjedište u Bosni i nastanio se u Đakovu u Slavoniji.⁶ U Bosnu se nije više vraćao. Kako je poznato, i danas dakovački biskup nosi naslov: biskup dakovačke ili bosanske i srijemske biskupije. Do osnutka bosanske franj. vikarije položaj Katoličke crkve u Bosni se još više pogoršao, jer se ništa nije poduzimalo da bi se u tom pogledu što popravilo. U to se mogao uvjeriti i sam fra Gerald za vrijeme svog boravka u Bosni. On je htio Bosnu učiniti centrom rada svoje braće u novoosnovanoj vikariji. Zato ju je i nazvao bosankom. Ban je fra Geralda lijepo primo u svom dvoru i u razgovoru s njim pokazao se kao katolik⁷ pripravan da sagradi jedan samostan njegovoj braći u svojoj zemlji i da ih potpomaže da se u Bosni obnovi kult koji je bio potpuno uništen zbog heretika koji ondje borave (propter hereticos ibidem degentes).⁸ Pod tim hereticima (krivovjernima) imaju se razumjeti samo krstjani, sljedbenici Bosanske crkve. Drugih krivovjercata tada naime nije bilo u Bosni. A tko su oni bili, to pitanje još nije potpuno raščišćeno, iako su pokušavali i naši najbolji stručnjaci da ga riješe. Zbog pomanjkanja povijesnih izvora, odnosno zbog različitog tumačenja već poznatih, oni su dolazili do različitih zaključaka. Neki su te krivovjerce smatrali pravovjernim katolicima, a neki opet pravoslavcima. Međutim, i Zapadna i Istočna crkva ih je osuđivala. Obje su ih držale krivovjernicima. U posebnu grupu spadaju oni učenjaci koji su tvrdili i dokazali da su bos. krstjani bili sljedbenici neke dualističke sekte, slične sekta francuskih albigenza ili talijanskih katara i patarena, pa su ih nazivali patarenima, bogumilima ili općim imenom nevjernicima (nekršćanima, infideles). To je mišljenje danas općenito prihvaćeno među historičarima.

koji su Turci već bili zauzeli, a Bosna Hrvatska ostali dio koji je još bio pod kršćanskom vlašću. Obje vikarije bile su god. 1517. uzdignute u rang provincija sa svim ostalim vikarijama u redu. To je učinio papa Leon X. bulom »Ite vos in vineam meam« od 29. svibnja te godine. Usp. Mandić, Franjevačka Bosna, passim.

⁴ Fra Peregrin je upravljao bosanskom vikarijom do god. 1349. Te godine postao je bosanskim biskupom sa sjelom u Đakovu. Umro je u Đakovu. Usp. Mandić, Franjevačka Bosna, 57, 61.

⁵ »... quod terra Bosnensis eiusque patria hereticorum ob rectorum neglegentiam longo tempore ibidem degentium tanta sit infidelitatis labe polluta quod ibi desolentur ecclesie, clericalis ordo sit extirpatus radicibus et Christi sacra irrisione pestifera conculcentur...« A. Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I, Romae 1859, 163, br. 701.

⁶ Dr. J. Butorac — Dr. A. Ivandija, (Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima, Zagreb 1973, 115) vele da je to bilo god. 1252. Međutim, sigurno je samo to da se u nekom sudaškom zapisniku od 8. svibnja te godine spominje u Đakovu kuća u kojoj stanuje bosanski biskup, Dr. D. Mandić, Bogumilska crkva bosanskih krstjana, Chicago 1962, 162, bilj. 234.

⁷ Ban Stjepan II. Kotromanić bio je uvijek katolik. Svoju mladost je proveo u izgnanstvu u Dubrovniku sa svojom majkom banicom Elizabetom i svojom braćom Usp. Mandić, Bogumilska crkva, 165.

⁸ Theiner, Mon. Hung. I, 635, br. 952.

Ako ne začetak, svakako glavni pobornik toga mišljenja je istaknuti hrvatski historičar Franjo Rački. Obradujući taj problem, on je iskoristio sve poznate historijske izvore do kojih je mogao doći i ustanovio da su bosanski krstjani uistinu bili dualisti. Plod toga njegova rada je veliko znanstveno djelo koje nosi naslov: *Bogomili i Patareni*.⁹ Kako je većina tih dokumenata pisana na latinskom jeziku, neki stručnjaci su ih počeli dovoditi u sumnju. To je dalo povoda Dragutinu Kniewaldu, profesoru na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu, da provjeri opravdanost tih sumnji, odnosno da ustanovi da li je istina što dokumenti iznose o bosanskim krstjanima. Rezultat toga nastojanja je vrijedna monografija pod naslovom: *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*.¹⁰ Poslije Račkog najbolje i najopsežnije djelo o bosanskim krstjanima napisao je Dominik Mandić i izdao pod naslovom: *Bogomilaka crkva bosanskih krstjana*.¹¹ I Mandić misli da su srednjovjekovni bosanski krstjani bili dualisti. On je u navedenom djelu još bolje obrazložio mišljenje onih koji tvrde da su bosanski krstjani bili pravi dualisti. To mišljenje prihvatio je i mladi profesor na Bogoslovskom fakultetu za crkvenu povijest u Zagrebu Franjo Šanjek.¹²

Međutim, bosanski krstjani su sami sebe nazivali krstjanima, svoju crkvu Bosanskom, a svoju vjeru »prava, apostolska vjera«. Nisu priznavali ni Katoličku ni Pravoslavnu crkvu.

KATOLIČKA OFENZIVA U BOSNI

Fra Gerald je s puta obavijestio papu Benedikta XII. u Avignonu o svom uspjehu u Bosni, gdje je ostavio nekoliko braće koja su ga pratila na putu po Ugarskoj s fra Pregrinom iz Saske na čelu. Na povratku u Italiju obećao im je poslati još braće na pomoć. Wadding¹³ tvrdi da je obećanje izvršio na generalnom kapitulatu reda, koji je održan na Duhove 1340. u Asizu. Koliko ih je poslao ne znamo, ali znamo samo to da ih je Bosna trebala mnogo više jer se u njoj sada otvorilo novo polje rada za misionare. I ban je ispunio svoje obećanje da će im sagraditi jedan samostan u svojoj zemlji. On je naime brzo sagradio samostan u Milama, kod današnjeg Visokog, i uz njega crkvu.¹⁴ U

⁹ Djelo je izašlo u Rad JAZU, sv. 7, 8 i 10, Zagreb 1869, 70. Drugo (nepromije-njeno) izdanje izašlo je zaslugom Srp. Kralj. Akad., knj. 87, Društveni spisi, knj. 38, Beograd 1931.

¹⁰ Usp. Rad, knj. 270, JAZU, Zagreb 1949, 115—276 (+ 8 tabela).

¹¹ Bosna i Hercegovina II, Chicago 1962.

¹² Dr. Franjo Šanjek, *Bosansko-humski (hercegovački) krstjani i katarsko-du-alistički pokret u srednjem vijeku*, Kršćanska sadašnjost, 6—8, Zagreb 1975.

¹³ *Annales minorum VII*, 273.

¹⁴ Usp. Pavao Anđelić, *Kruničbena i grobna crkva bosanskih vladara u Mi-lama (Arnautovićima) kod Visokog* (Glasnik Zem. muzeja BiH u Sarajevu, Arheo-logija, n.s., sveska XXXIV/1979, Sarajevo 1980, 233 ss.). O ovom samostanu se vrlo malo zna. Iako je bio samostan vladara zemlje, izgleda da je bio vrlo skroman. Još god. 1407. u njemu braća nisu imala ni čestite zajedničke spavaonice. Te godine ostavio je, naime, u svom testamentu dubrovački trgovac Marin Bunić u gotovu 100 perpera da se sagradi braći spavaonica u samostanu u Milama. Darovani novac nije se smio upotrijebiti u nikakvu drugu svrhu. *Desanka Kovačević-Kojić*, *Gradska naselja srednjovjekovne Bosanske Države*, Sarajevo 1978, 285.

toj crkvi bio je pokopan poslije svoje smrti 1353.¹⁶ To je prvi franjevački samostan u bosanskoj vikariji. Jaroslav Šidak¹⁶ tvrdi da je u Bosni poslije god. 1340. nastupila katolička ofenziva. Povelili su je franjevci bosanske vikarije, uz pomoć bana Stjepana II. Kotromanića. I ban i fra Peregrin bili su svjesni da pri obraćanju stanovnika zemlje treba primijeniti novu taktiku, ako se želi postići trajan uspjeh. Poznato je, naime, da je tijekom 13. stoljeća vođeno više križarskih vojni protiv bosanskih krstjana. Rezultat svih tih vojni i sličnih drugih pokušaja bio je da su se bosanski krstjani više osilili i ojačali. Zbog toga je katolička vjera u Bosni bila potpuno uništena. Zemlja se je mogla povratiti natrag u krilo Katoličke crkve jedino mirnim putem, propovijedanjem evanđelja i pravim kršćanskim životom. Za takav posao bili su potrebni ne križari, nego misionari.

Tako je počelo. Razumljivo je da su prvi misionari u Bosni bili stranci. Najviše ih je bilo iz Italije. Još tijekom 14. stoljeća Bosna je uz Svetu Zemlju postala najvažnija misijska zemlja u franjevačkom redu. Tu su vrlo rano počeli djelovati i domaći sinovi. Sv. Nikola Tavelić nije bio jedini. Kako je poznato, on je u Jeruzalemu god. 1391. kao mučenik položio svoj život za kršćansku vjeru. Prije toga djelovao je 12 godina kao misionar u Bosni. God. 1369. bilo je u Vidinu, u Bugarskoj, ubijeno 5 franjevaca bosanske vikarije. Jedan od njih bio je rodom iz Trogira.¹⁷ U Katoličkoj crkvi mjerodavni su uvijek mnogo držali do domaćih misionara i svećenika u pojedinim zemljama. U svakoj misijskoj zemlji bio je, naime, riskantan trajni uspjeh dok nisu nastupali domaći misionari. Tako se i onda mislilo u bosanskoj vikariji. Zato su nadležni poglavari već od početka vikarije počeli odgajati domaći pomladak u pojedinim samostanima. To potvrđuje i jedan zapis s kraja 14. stoljeća koji se danas čuva u Arhivu JAZU u Zagrebu. U tom se zapisu navodi kako je fra Filip de eVnetis, kustos duvanjske kustodije, 2. III. 1376. izdao u Cetini u Dalmaciji pismeni nalog petorici svoje mlade braće da pođu u Trogir, da ih redi trogirski biskup Krizogon, i to po jednog za svećenika i đakona, a ostalu trojicu za podđakone. Kad budu zaređeni, treba da se što prije vrate na svoja mjesta.¹⁸ Sva su ta petorica bila sigurno domaći sinovi. Jedan od njih bio je rodom iz Splita, drugi iz Šibenika, a za ostalu trojicu ne može se ustanoviti odakle su bili jer im se rodna mjesta u tom dokumentu navode samo početnim slovom.¹⁹ Svakako, svi su bili s područja duvanjske kustodije jer im nalog izdaje kustos te kustodije. Vjerojatno se ni tada sav pomladak bosanske vikarije nije odgajao u jednom samostanu. Bosanska vikarija je već tada obuhvaćala golemo područje, a potrebe za misionarima bile su velike.

¹⁶ Anđelić, n. dj., 231 sl. Ta crkva bana Stjepana II. bila je ugrađena u veću crkvu koja je podignuta poslije banove smrti. Veća crkva postala je krunidbena crkva bosanskih kraljeva. U njoj je bio pokopan kralj Tvrtko, prvi bosanski kralj, nakon svoje smrti god. 1391. Ovdje usput napominjemo da je na grob kralja Tvrtka bio navaljen stećak. Anđelić, n.dj., 211.

¹⁷ Studije, 234.

¹⁸ Mandić, Franj. Bosna, 67.

¹⁹ Kninwald, Vjerodostojnost, 147; Arhiv JAZU u Zagrebu, I. a. 57, f. 82 v.

²⁰ Ondje.

VIKAR FRA BARTOL IZ ALVERNE

Na čelu bosanske vikarije bili su dugo izreda stranci. Bili su to ljudi veliki i zaslužni za misije i svoju zajednicu, revni u svojoj službi. Među njima je sigurno bio najveći i najzaslužniji fra Bartol iz Alverne (La Verna) u Toskani, u Italiji.²⁰ Došao je u Bosnu kao mladi svećenik i ostao u vikariji sve do svoje smrti. Umro je u Cetini u Dalmaciji u samostanu sv. Katarine u dubokoj starosti, većoj od 75 godina. Tu je i pokopan. God. 1366. prvi put je postao vikar (starješina) bosanske vikarije. Tu je službu obnašao preko 40 godina s prekidom jednog trijenija. Mnogo je radio i uradio za misije u bosanskoj vikariji.²¹ Za njegova vikarstva vikarija se naglo povećala i proširila. Već 1385—1390. prostirala se od Karpata do Apulije u Italiji. Tada je bila razdijeljena na 7 kustodija, a imala je 35 samostana.²² Svaki samostan služio je kao centar za misije. Iz tih samostana braća su izlazila na teren i misionirala po bližoj i daljoj okolici. Nakon obavljena posla opet su se vraćala u samostane. Kod obraćenika su odmah vršila svu duhovnu pastvu gdje nije bilo drugih svećenika. Bl. Bernardin iz Akvile, dobar poznavalac prilika u bosanskoj vikariji, izričito tvrdi da ih je Sv. Stolica prisilila da u Bosni virše svu župničku službu da pastoralizacija ne bi zbog toga stradala.²³

Baš god. 1366, kada je fra Bartol postao prvi put vikar bosanske vikarije, došlo je do velikog pokreta pokrštavanja u sjevernoj Bugarskoj, u Vidinu i okolici. Godinu dana, naime, prije toga ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit Veliki vojnički je zauzeo te krajeve. Na njegov poziv poslao je u to područje fra Franjo iz Firenze, vikar bosanske vikarije, neposredno fra Bartolov prethodnik, osmoricu svoje podložne braće misionara, koji su u roku manjem od 50 dana obratili i pokrstili više od 200 000 osoba.²⁴ O tom velikom uspjehu obavijestili su papu i generala reda i vikar i kralj Ljudevit. I jedan i drugi zatražili su od generala da pošalje što veći broj braće na ispomoć onima koji su obavili ona obraćanja. Kralj Ljudevit bio je voljan primiti i do 2 000 braće.²⁵ General reda je iste godine o tom obavijestio provincijala asiške provincije i naredio mu da tu vijest objavi svoj braći koja se budu skupila u Asizu na porcijunkulski oprost na prvu svetkovinu Gospe od Anđela (2. VIII) i da ih pozove u njegovo ime da pođu u te misije u što većem broju.²⁶

Ovaj uspjeh misionara u Bugarskoj senzacionalno je djelovao. Za to je najbolji dokaz što je kralj Ljudevit tražio veliki broj braće koju bi zaposlio

²⁰ G. Čremošnik (Ostaci arhiva Bosanske franjevačke vikarije — Radovi, knj. III, Odjeljenje Istorijsko-filoloških nauka, knj. 2, Naučno društvo NRBiH, Sarajevo 1955, 19) dvoji da li je fra Bartol bio Talijan iz Alverne kod Arezza ili Francuz iz Auvergne. Za Sanjeka (Bosansko-humski krstjani, 128) fra Bartol je sigurno Francuz iz Auvergne. Međutim, jedan suvremeni autentični dokument donosi da je bio iz Toskane (de Tuscia). Usp. *Fermendžin*, Acta Bosnae, 53, br. 286.

²¹ Mandić, Franj. Bosna, 65—69, 73—81.

²² Ondje, 228.

²³ „... Illi vero (Fratres) Bosnenses... curam parochialem habere a Romana curia compulsi sunt, eo quod in partibus illis nulli saeculares sacerdotes neque alterius siusquam religionis habentur.“ L. Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica fratrum Minorum observ., Romae 1902, 104.

²⁴ Wadding, Annales minorum VIII, 229 sl.

²⁵ Ondje.

²⁶ Ondje.

u misijskom radu u svom kraljevstvu. Broj od oko 200 000 obraćenih i pokrštenih u Bugarskoj izgleda pretjeran, posebno ako se uzme u obzir da su samo osmorica misionara za tako kratko vrijeme obavila tako zamašan posao. Ali, da se ne bi posumnjalo u broj obraćenih i pokrštenih, svi su oni morali biti po kraljevu nalogu zavedeni u javni spis (valjda neku vrstu matice krštenih).²⁷ Val obraćanja iz Bugarske brzo se proširio i na krajeve sjeverno od Dunava, na jugoistočne dijelove Ugarske, posebno na dijelove prema Vlaškoj. Dr. fra D. Lasić pronašao je u sveučilišnoj biblioteci u Baselu tri omanja spisa fra Bartola iz Alverne, dotad nepoznata, i objelodanio ih god. 1962.²⁸ Jedan od tih spisa je fra Bartolova okružnica koju je on kao vikar bosanske vikarije oko god. 1379. uputio svoj braći koja su djelovala kao misionari na tom području.²⁹ Govoreći u toj okružnici o obraćenju i pokrštavanju naroda kao o djelu kralja Ljudevita, fra Bartol, među ostalim, navodi kako je kralj dotad već pokrstito 400 000 osoba u svom kraljevstvu.³⁰ To su bili Slaveni i Vlasi. Fra Bartol veli za njih da su se vrlo lako obraćali i pokrštavali.³¹ Pravoslavni svećenici među kojima je živio taj narod, prema fra Bartolovu izvještaju, bili su neuki i nemarni. Ni najosnovnijih stvari iz svoje vjere niti su poznavali niti vršili. Ni spravno krstiti nisu znali. Između njih 400 nije se našao ni jedan koji bi se držao propisane forme pri podjeljivanju krštenja.³² Kada je uto do-

²⁷ *Ondje*.

²⁸ Usp. D. Lasić, Fr. Bartholomaei de Alverna, vicarii Bosnae 1307—1407, quaedam scripta hucusque inedita (Archivum Franciscanum Historicum, An. 55, Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1962), 60—81.

²⁹ *Ondje*, 68—81. Ovu okružnicu izdao je fra Bartol po svoj prilici god. 1379. On u njoj citira jedan stavak iz bule «Devotionis sinceritas» pape Urbana VI (1378—1389) od 21 (a ne 22) prosinca (XII Kal. Jan.) 1378, za koju veli da ju je nedavno primio. Tu bulu fra Bartol nije mogao primiti 1378. Bula je pisana u Rimu, pa je moralo proći više od 10 dana dok je iz Rima stigla do fra Bartola u Bosnu. Zato i navodim da je fra Bartol izdao svoju okružnicu oko god. 1379. Jedan službeni prijepis te bule Urbana VI. čuva se danas u Ljubljani u franjevačkom samostanu. Objelodanio ga je Čremošnik u svojoj monografiji: Ostaci arhiva bosanske franjevačke vikarije, 21—24. Kako su navedena fra Bartolova okružnica i druga dva njegova spisa stigla u Basel, dr. Lasić nije ni pokušao objasniti. Vjerojatno je to bilo za vrijeme zasjedanja općeg crkvenog sabora u Baselu 1431—1448. Taj se sabor zanosio mislju da bi proveo jedinstvo svih kršćanskih crkava. Jedan od glavnih učesnika na saboru, Ivan Stojković, dubrovački dominikanac, glasoviti teolog onog vremena, bio je zadužen od otaca na saboru da poradi na tom da na sabor pošalju svoje izaslanike i predstavnici Crkve bosanskih krstjana. Stojković se god. 1433. obratio na Dubrovačku Republiku s molbom da posreduje u odašiljanju bosanskih poslanika. (Usp. Povijest hrv. zemalja BiH, knj. I.H.K.D. Napredak, Sarajevo 1942, 487; Hrvatska enciklopedija II, Zagreb 1941, 268 sl.). Stojković je vjerojatno tada kontaktirao i s predstavnicima bosanske franjevačke vikarije. Po svoj prilici je netko od njih poslao Stojkoviću fra Bartolovu okružnicu i oba druga spisa. Sve je to nađeno u dominikanskom samostanu u Baselu, odakle je kasnije s mnogim drugim samostanskim spisima premešteno u sveučilišnu biblioteku u Baselu. Bez ikakve dvojbe možemo pretpostaviti da je Stojković kao dominikanac stanovao u tom samostanu za vrijeme zasjedanja sabora.

³⁰ Lasić, n.dj., 75.

³¹ «... Quia nec est nec umquam fuit natio, quae sic de facili converteretur sicuti isti Sclavi et Vlachi. Non cum gladio, non carcere, non verberibus, sed simplici verbo vel praecepto conversi essent etiam omnes...» Lasić, n.dj., 74.

³² *Ondje*, 75.

šao u Ugarsku bizantski car Ivan V. Paleolog (1341—1392) da posjeti kralja Ljudevita, rekao je u prisutnosti mnogih da kralj dobro radi što krsti te Slavene, jer se njihovi svećenici ne drže ni grčke ni rimske vjere.³³ I kaluđeri koji su dolazili iz Grčke u te krajeve i pred franjevačkim misionarima su se loše izražavali o tim svećenicima. Napadali su ih zbog njihova života i neznanja i nazivali ih pogrdnim imenima.³⁴ Ako bi franjevački misionari, nakon pobjeivne istrage, ustanovili da su ti raskolnički svećenici nevaljano dijelili sakrament krštenja, oni bi taj narod ponovo valjano krstavali. Nikad i nigdje nisu ni uvjetno ponavljali krštenje kod koga su ustanovili da je jednom bio valjano kršten. To je fra Bartol u toj okružnici i naglasio.³⁵

U buli »Ex iniuncto nobis« od 7. III. 1402. papa Bonifacije IX veli da su franjevci bosanske vikarije dotada obratili i pokrstili približno 500 000 nekršćena (quingenta milia personarum infidelium, vel circiter).³⁶

Za fra Bartola je nakon tolikog uspjeha njegove braće u misijama na području bosanske vikarije nastao problem tko će preuzeti redovitu pastorizaciju nad tolikim obraćenima. Zato je već god. 1368. poslao u Avignon svoje izaslanike fra Ivana iz Rhena i fra Andriju iz Perugje da obavijeste papu Urbana V (1362—1370) o uspjesima braće na području misija i da ga zamole da naredi kaločkom nadbiskupu i čanadskom biskupu da preuzmu duhovnu pastorizaciju kod tih obraćenika, odnosno da se pobrinu za osnivanje župe i imenovanje župnika koji će voditi redovitu pastorizaciju³⁷ na tom području. Papa je udovoljio fra Bartolovoj molbi i naredio navedenim mjesnim ordinarijama da se pobrinu za obraćenike, kako bi bili duhovno dostatno oskrbljivani.³⁸ Ali, izgleda da ti ordinariji nisu ništa poduzimali u tom pogledu.

Vjerojatno je zbog toga i zbog različitih zasluga franjevaca u misijama u bosanskoj vikariji papa Urban V. 28. siječnja 1369. izdao u njihovu korist glasovitu bulu »Odor vestrae fanae laudabilis«.³⁹ Već sam početak te bule odaje papino veselje nad tolikim uspjesima braće u misijama u bosanskoj vikariji. Papa im je podijelio u toj buli sve privilegije i ovlaštenja koja je Ivan XXII. svojom bulom »Cum hora iam undecima« od 23. X. 1321. podijelio franjevcima misionarima u poganskim, krivovjerskim i raskolničkim zemljama Istoka i Zapada. Odredio je da se franjevci bosanske vikarije mogu služiti svim tim

³³ »... Bene facit rex (nempe Ludovicus) baptizare istos Sclavos, quia Graecam nec Romanam formam sequuntur...« Ondje.

³⁴ »... Isti non sunt sacerdotes sed canes; nec vere baptizant...« Ondje.

³⁵ »... Propterea nos eos baptizamus sub conditione, quia non dicitur iteratum, quod ignoratur esso factum...« Ondje, 74 sl.

³⁶ Mandić, Bogumilska Crkva, 179, bilj. 333, str. 460. Do god. 1962. knjivo se mislilo da su franjevci na području bosanske vikarije do god. 1402. obratili i pokrstili 50 000 osoba. Mandić je (ondje) te godine pronašao original te bule Bonifacije IX. u Tajnom vaticanskom arhivu i ustanovio da u njoj piše da su franjevci obratili i pokrstili u granicama bosanske vikarije ne 50 nego 500 000 osoba. Ali, Mandić (na istom mjestu) bez ikakva dokaza tvrdi da su ti obraćenici prije obraćenja bili bogomili (bosanski krstjani). Kako se može vidjeti iz spomenute fra Bartolove okružnice, među njima je moglo biti vrlo malo bosanskih krstjana. Tijekom ove rasprave bit će nam mnogo jasnije zašto je bilo tako.

³⁷ Wadding, Annales minorum, VIII, 242 sl.

³⁸ Ondje.

³⁹ Usp. Bullarium Franciscanum VI, 427, br. 1053.

ovlaštenjima, kao da je navedena bula Ivana XXII. izričito i specijalno njima podijeljena.⁴⁰

Prema toj buli Ivana XXII. franjevci misionari koji rade oko obraćenja raznih naroda mogu propovijedati evanđelje u zemljama čiji stanovnici nisu pravovjerni, saobraćati s izopćenima i njih vraćati natrag u Crkvu. Onima koji se na takav način obrate mogu svećenici podijeliti potvrdu, primati kandidate u klerički stalež i podjeljivati im niže redove, ali to samo ondje gdje nema dostatno kat. biskupa. Pri dijeljenju potvrde i posljednjeg pomazanja mogu se služiti starim sv. uljem, ako do novoga ne mogu doći bez velikih teškoća. Mogu odrješivati prema propisima Crkve i one izopćene svećenike koji su u kazni izopćenja primili redove i obavljali crkvene čine. Također mogu odrješiti one koji su u zabranjeno vrijeme dijelili ili primali redove ili bez propisane dobi ili sve redove u jednom danu ili napreskok. Mogu dopustiti da ostanu u braku klerici koji su nakon ređenja sklopili brak ili ga sklopili sa ženidbenim zaprekama, ukoliko se ne radi o zaprekama božanskog prava, dopustiti svećenicima da mogu stanovati i saobraćati s članovima svoje rodbine koji se nisu obratili. Klerici koji se javno priljuče uniji uživaju sva klerička prava. Misionari (razumije se, ako su svećenici) mogu ispovijedati vjernike i odrješivati izopćene prema propisima Crkve, ako su nadoknadili nepravdu i štetu. Mogu dispenzirati iregularne u onim slučajevima u kojima običavaju dispenzirati apostolski legati te i one nezakonite klerike ako nisu rođeni iz preljuba, rodoskrvuća ili od redovničkih osoba. Misionari imaju ovlaštenje pomirivati s Crkvom one koji su otpali bilo od vjere, bilo od redovničkog ili kleričkog staleža, ako se ponizno vrate i žele učiniti odgovarajuću zadovoljštinu. Mogu odrješivati ubojice klerika ili redovničkih osoba. Također im se dopušta da mogu podizati crkve, profanirane pomirivati i za njih određivati prikladne upravitelje. Daje im se ovlaštenje da mogu dispenzirati u ženidbenim stvarima od svih ženidbenih zapreka crkvenog prava one koji su brak već sklopili, a žele se krstiti ili se uniji priključiti. Zenidbene sudbene parnice mogu voditi i uz primjenu cenzure, ako bude potrebno. Dopušta im se govoriti misu na svakom mjestu i vršiti druge crkvene čine, smiju groblja blagoslivljati, oprostite dijeliti i zavjete mijenjati, redove primati od bilo kojeg kat. patrijarhe, nadbiskupa ili biskupa, blagoslivljati misno ruho te činiti sve što po svom nahodanju budu smatrali da služi na slavu Božju i proširenje katoličke vjere. Oni sami nakon skrušeno obavljene ispovijedi dobivaju oprostite koje je Apostolska Stolica podijelila križarima koji pođu u Svetu Zemlju. K tome mogu dobiti oprost od 100 dana vjernici koji nakon skrušene ispovijedi pohode crkve ili kapelice braće iz pobožnosti ili da udijele milostinju. Misionarima je dopušteno primati kuće u svim mjestima ili primljene zamjenjivati ili takvima prodajom, zamjenom ili darivanjem davati drugu svrhu prema vlastitom nahodanju, a da se tome ništa ne protivi zabrana Bonifacija VIII, koji ne dopušta prosjačkim redovima takve čine bez izričite dozvole Apostolske Stolice. Na koncu, zabranjuje im se vršiti biskupska jurisdikciju u onim zemljama gdje ima katoličkih biskupa.

⁴⁰ „... devotioni vestrae auctoritate apostolica praesentium tenore concedimus, quod vos et singuli vestrum omnibus et singulis praescriptis gratis privilegiis, facultatibus et auctoritatibus, contentis in dicis litteris praedecessoris eiusdem (nempe Joannis XXII) ... fungi possitis, ac si litterae ipsae directae vobis et singulis vestrorum nominatim et specialiter extitissent...“ Ondje.

Ta bula Ivana XXII. postala je i dugo ostala temelj svih drugih povlastica koje su franjevci bosanske vikarije (od god. 1517. provincija Bosne Srebrene) tijekom vremena dobijali od pojedinih papa. Kako smo malo prije spomenuli, Urban V. je tu bulu Ivana XXII. svojom bulom »Odor vestrae famae laudabilis«, od 28. siječnja 1369, primijenio na misionare bosanske vikarije, s nekim malim izmjenama, kao da im ju je izdao sam Ivan XXII. »nominatim et specialiter«.⁴¹ Zbog njezine važnosti sigurno su nastojali pojedini samostani i druge misijske kuće bosanske vikarije uvijek imati pri ruci prijepis te bule. Tako, sv. Jakov Markijski, ondašnji vikar bosanske vikarije, veli da je god. 1437. vidio jedan primjerak ove bule u samostanu u Stonu na poluotoku Pelješcu.⁴² Sigurno je takvih prijepisa bilo i u drugim mjestima bosanske vikarije, posebno ondje gdje su misionari intenzivnije radili na obraćanju raznih pogana, krivovjeraca i raskolnika. Ivan XXII. izdao je spomenutu bulu prvo dominikancima, a kasnije franjevcima. Ona koju je izdao franjevcima nosi datum 23. X (X kal. Nov.) 1321.⁴³

FRA BARTOLOVA »DUBIA«

Fra Bartol je i dalje održavao živ kontakt s Papinskom kurijom u Avignonu pismeno ili preko svojih poslanika. Misijski se rad u vikariji bio, naime, uvelike razmahao, pa su potrebe na području misija bile velike. Osjećala se potreba za novim stranim misionarima i podizanjem novih samostana i misijskih kuća. Zato je on u dogovoru s kraljem Ljudevitom god. 1372. poslao poslanstvo papi. Taj put poslanik je bio fra Berengar iz Aragonije, rođak aragonskog kralja Petra IV.⁴⁴ Fra Berengar je imao zadaću obaviti u Papinskoj kuriji više poslova u vezi s misijama na području bosanske vikarije. Ali nas sada ovdje zanimaju samo fra Bartolova »Dubia« koja je fra Berengar prenio papi da ih on službeno i autentično riješi. To su zapravo razna pitanja, odnosno sumnje, s kojima su se pojedini misionari susretali na terenu po misijama

⁴¹ Bullarium Franciscanum V, 211, br. 443.

⁴² A. Matanić, De duplici activitate S. Jacobi de Marchia in regno et vicaria franciscana Bosnae (Archivum Franciscanum Historicum, A. 53, 1960, Quaracchi 1960, 113).

⁴³ Usp. gore bilj. 42. Najvažnije misijsko područje u 14. i 15. stoljeću u Katoličkoj crkvi bila je Bosna i susjedni krajevi. Sv. Stolica je posebnu brigu posvećivala tim misijama. Glavni misionari bili su tu franjevci bosanske vikarije. Da im olakša djelovanje, ona im je kroz to vrijeme izdala raznih privilegija i ovlaštenja više nego ijednoj drugoj mašoj vjerskoj zajednici. G. Čremošnik (Ostaci arhiva Bosanske franjevačke vikarije, 5), koji se specijalno bavio tim pitanjima, tvrdi da su franjevci bosanske vikarije do kraja srednjeg vijeka primili od pojedinih papa »otprilike 150 bula« koje su se posredno ili neposredno ticale njihove vikarije. Podloga svih tih ovlaštenja bila je bula, »Cum hora iam undecima« Ivana XXII. Ali, tu im bula nije mogao izdati Ivan XXII, jer je on umro 1334, a bosanska vikarija je osnovana tek 1339/40, kako smo gore vidjeli. Nju je primijenio franjevcima bosanske vikarije Urban V. svojom bulom »Odor vestrae famae laudabilis« od 28. siječnja 1369. Međutim, pojedini naši historičari o tom navode krive podatke. Tako npr. dr. Butorac — dr. Ivandija (Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima, 163) vele da je franjevcima provincije Bosne Srebrene razne povlastice podijelio Ivan XXII. 1392. god. Isti podatak dr. Butorac donosi u svom djelu: Katolička Crkva u Slavoniji za turskog vladanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970, 170.

⁴⁴ Wadding, Annales minorum VIII, 308.

u vikariji. Ta je pitanja sakupio fra Bartol kao vikar, formulirao ih i poslao papi u Avignon na rješenje. Bilo ih je 23. Pitanja se nisu sačuvala. Ali se mogu rekonstruirati iz samih odgovora. Ta su pitanja poznata u znanstvenom svijetu pod nazivom »Dubia«. Tako ih je nazvao sam papa Grgur XX.⁴⁵ Papa je iste godine predao »Dubia« posebnoj komisiji od 5 članova (pravnik i teologa), koju je ad hoc imenovao i povjerio joj da »Dubia« riješi u njegovo ime.⁴⁶ Njihov odgovor ima se smatratikao da je na pitanja odgovarao sam papa.⁴⁷ Članovi komisije su sljedeće godine u Avignonu »morose cum multa maturitate« analizirati »Dubia« i na njih stručno odgovorili. Svako bi pitanje stručno rezimirali i onda na nj dali odgovor. Oni su »Dubia« nazvali člancima, »articuli«.⁴⁸ Nažalost, original tog dokumenta nije se sačuvao. Ali, dugo se čuvao kod nas. God. 1437. vidio ga je sv. Jakov Markijski u samostanu u Stonu. Na dokumentu su još visjeli pečati.⁴⁹

Kao što smo ustanovili da su svi samostani i druge veće misijske kuće u bosanskoj vikariji morale imati pri ruci prijepis bule »Cum hora iam undecima« pape Ivana XXII, tako isto možemo ustvrditi i za prijepis tog dokumenta jer je i on bio važan za misije u vikariji. Takvim ga je smatrao i malo prije spomenuti sv. Jakov Markijski.⁵⁰ Jedini sačuvani i dosad poznati prijepis ovog dokumenta nalazi se danas u Arhivu JAZU u Zagrebu, pod signaturom: Miscellanea I. a. 57. To je privatni prijepis, jer ga službeno nije ovjerio nijedan notar. Prijepis je nastao vrlo rano, možda koju godinu nakon nastanka originala. Ne zna se kada i kako je došao u Zagreb u Arhiv JAZU. Vjerojatno potječe iz nekog franjevačkog samostana ili misijske kuće bosanske vikarije. Nalazi se u nekom rukopisu koji je sastavljen od više različitih dijelova. To je prava miscellanea. Po svemu izgleda da je rukopis služio nekom franjevcu misionaru bosanske vikarije kao priručnik. Tu se uz 23 fra Bartolova »Dubia« nalazi popis zabluda bosanskih heretika (krstjana) te natuknice 10 Božjih zapovijedi, 7 sakramenata, djela duhovnog i tjelesnog milosrđa te članaka vjere. Zatim slijedi: Summa indulgentiarum za franjevačke provincijale (fratres provincijales). Konačno se navodi ova bilješka: »Item notandum quod ex ordinatione peregrini fratris primi vicarii in nostra vicaria bosne«.⁵¹ Mjesto »nostra« Kniewald⁵² je pročitao »nominanta«. Nominanta, po našem mišljenju, ne

⁴⁵ Ondje.

⁴⁶ Ondje.

⁴⁷ Ondje.

⁴⁸ Kniewald, Vjerodostojnost, 156—163.

⁴⁹ Matanić, nav. dj., 115 sl. Uz original »Dubia« sv. Jakov je tu vidio i više drugih važnih dokumenata. Samih bula pojedinih papa on je nabrojio više od 10. Među njima spominje i bulu Grgura IX. kojom je ovaj papa proglasio sv. Franju Asiškog svecem. Samostan u Stonu bio je naime jedan od najvažnijih u bosanskoj vikariji kao povjerljivo mjesto (locus credibilis) za čuvanje važnih dokumenata zbog sigurnosti svoga smještaja. Mnogi drugi samostani u vikariji bili su izloženi opasnosti da budu opljačkani i spaljeni od strane Turaka, koji su već dotada počinili mnogo zla po pojedinim mjestima u vikariji. Bl. Bernardin iz Akvile, vikar ujedinijene bosansko-dalmatinske vikarije 1464—1467, veli da su Turci do njegove uprave u bosanskoj vikariji spalili 36 mjesta (loca). Usp. L. Lemmens, B. Bernardini Aquilani Chronica fratrum minorum observantium, 110.

⁵⁰ Matanić, nav. dj., 115 sl.

⁵¹ Kniewald, Vjerodostojnost, 146 sl.

⁵² Ondje.

može nikako stajati, jer se riječ *vicaria* pritom uopće ne spominje. Istina, u originalu zagrebačkog prijepisa stoji slovo »n« s eksponentom slova »a« (*n^a*), pa se ta riječ može različito čitati. Općenito govoreći, u obzir može doći svaka riječ koja počinje sa slovom »n«, a svršuje sa slovom »a«. Ali, pritom treba paziti na smisao. Po svemu izgleda najvjerojatnije kad bi se ta riječ pročitala kao »nostra«, iako se riječ »nostra« u paleografiji onog vremena redovito tako ne skraćuje.

Zagrebački prijepis »Dubia« bio je već poznat dr. Franji Račkom. On ga je prvi i objelodanio kao prilog u *Additamenta* u 2. svesku Theinerovih *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam spectantia*, Zagreb 1875, 327-329. Izdanje dr. Račkog revidirao je prof. dr. D. Kniewald skupa s prof. dr. M. Baradom i ponovo ga izdao u svojoj monografiji *Vjerodostojnost latinskih izvora o bsanskim krtjanima* (Rad JAZU, knj. 270. 157—163, Zagreb 1949). Nažalost, ni Kniewaldovo izdanje »Dubia« nije u svemu ispravno, iako prof. dr. J. Sidak (*Studija o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu*, 228) tvrdi da »nauka raspolaže danas s pouzdanim (njihovim) izdanjem«. Ima tu, naime, više pogrešaka, ispuštenih ili krivo pročitanih riječi. I malo vještiji paleograf može se u to lak uvjeriti.⁵³ U prijepisu je nepotpuno reproducirano 10. fra Bartolovo pitanje i odgovor na nj krivnjom prepisivača. Kniewald⁵⁴ ga je pokušao rekonstruirati, ali u tome nije potpuno uspio. Prema spomenici stonskih franjevac iz god. 1394. fra E. Fermendžin⁵⁵ je ispravno donio to pitanje i odgovor na nj. Pisac stonske spomenice imao je, naime, pri ruci original »Dubia«, kako je malo prije spomenuto. Sidak⁵⁶ je, prenoseći to iz Fermendžina, učinio pogrešku što je i u pitanju i u odgovoru na pitanje stavio riječ »nullatenus«. Ta riječ ima smisla samo ako se stavi u odgovor kamo i spada. Mi se pak ne bismo složili s prof. Kniewaldom ni u čitanju 5. pitanja ni odgovora na nj. Kniewald je⁵⁷ taj tekst pročitao ovako: »Ad quintum articulum, in quo queritur: que sint ille sollempnitates nupciarum que dicuntur casus papalis, si quis sollempnizat secundas nuptias. Respondemus quod sint ille benedictiones que dantur in primis nuptiis, que e contra in secundis nuptiis prohibentur.« Mi smatramo da mjesto »que dicuntur casus papalis« treba čitati »ūui dicuntur casus papalis« i mjesto »ūue e contra... prohibentur« treba čitati »que eciam in secundis nuptiis...« Istina, u zagrebačkom prijepisu stoji »prohibentur«. Po našem mišljenju trebalo bi biti »perhibentur« jer smislu bolje odgovara. Fra Bartol u ovom upitu samo pita kako glasi formula blagoslova pri sklapanju drugog braka. On je naime znao da njegova braća misionri mogu podjeljivati i taj blagoslov po ovlaštenju Svete Stolice, iako je on po općem pravu bio pridržan papi kao casus papalis. Paleografski ne bi bilo teško objasniti kako je moglo doći do zabune da je prepisivač mjesto »perhibentur« napisao »prohibentur«. Sav se problem sastoji u tom kakvu je crtu prepisivač povukao preko slova »p« prigodom prepisivanja, odnosno kakvu je trebao povući. Kniewald⁵⁸ je u 6. pitanju poslije riječi »posse dispensare« ispustio

⁵³ Pisac ovih redaka ima pri ruci fotokopije zagrebačkog prijepisa »Dubia«.

⁵⁴ Kniewald, *Vjerodostojnost*, 159, bilj. 74.

⁵⁵ *Acta Bosnae*, 56, br. 291.

⁵⁶ *Studije*, 226, bilj. 8.

⁵⁷ *Vjerodostojnost*, 158.

⁵⁸ *Onđje*, 158 i 161.

tekst: »ut in tempore prohibito uxores ducant et nupcias celebrent«, a u 16. pitanju na kraju ispustio riječ »sit tucius et«. Na taj zadnji promašaj upozorio je i Sidak.⁶⁰ Sidak⁶¹ ima pravo kad upozorava da Kniewald bez razloga tvrdi da je prepisivač u 13. pitanju mjesto »fidelium« trebao napisati »infidelium«. Kniewald je u svom izdanju učinio još nekoliko sitnijih pogrešaka. S fotokopijom u ruci nije teško uočiti te pogreške.

PROBLEMATIKA »DUBIA«

O problemima »Dubia« pisalo je više naših stručnjaka. Koliko mi je poznato, naj iscrpnije su pisali Kniewald⁶¹ i Sidak.⁶² Ali, svi su ti stručnjaci bili historičari ili teolozi, ili jedno i drugo. Među njima nema ni jednog pravnika koji se ex professo bavio kanonskim pravom Katoličke crkve. Tu bi i takav stručnjak imao što reći, osobito o tematici koja se odnosi na pitanje o braku. Problem braka sigurno je najviše brige zadavao fra Bartolu i njegovim misionarima koji su djelovali u Bosni. Baš svi fra Bartolovi upiti o braku odnose se na Bosnu. Napominjemo da su svi stručnjaci peteročlane papine komisije za rješavanje »Dubia« bili pravnici i teolozi, i to vrhunski stručnjaci.⁶³ A kanonsko pravo Katoličke crkve do tog vremena bilo se vrlo razvilo. Kad su se rješavala »Dubia«, već je postojala kolekcija kanonskog prava pod nazivom Corpus iuris canonici.⁶⁴ Iako se o problemima »Dubia« dosta pisalo, još nije sve dorečeno. »Dubia« izazivaju stručnjake i traže da se detaljnije obrade. Ako se to učini, nužno se mora doći do novih spoznaja i novih zaključaka, posebno o bosanskim krstjanima i o njihovu »krstjanluku«. Brak bosanskih krstjana problem je za sebe.

1. Pokršćavanje na području bosanske vikarije

Za kratko vrijeme svoje misijske djelatnosti franjevci bosanske vikarije u pojedinim su dijelovima svoga misijskog područja zatalasali i zagrijali narod za kršćansku vjeru u tolikoj mjeri da su nekršćani (infideles) hrpimice hrlili k njima da ih krste. Ali, misionari nisu mogli doskočiti da ih sami krste, jer ih je bilo malo. Zato fra Bartol kao prvi problem postavlja papi pitanje da li njegovi misionari mogu dopustiti da te obraćenike krste drugi svećenici koji nisu »veri sacerdots, sed rustici vel scismatici, instituti per consequudinem patrie, videlicet ordinati non canonice«, a voljni su se držati naše forme pri podjeli krštenja, iako bi to obavljali zbog zarade (propter lucrum).⁶⁵

⁶⁰ *Studije*, 226, bilj. 8.

⁶¹ *Ondje*.

⁶² Usp. Vjerodostojnost, 144--156.

⁶³ Usp. *Studije*, 225--248.

⁶⁴ Usp. *Wadding*, *Annales minorum VIII*, 311.

⁶⁵ Kako je poznato, Corpus iuris canonici je sastavljen od šest dijelova: 1. Decretum Gratiani, 2. Decretales Gregorii IX (Liber extra), 3. Liber sextus Bonifacii VIII, 4. Clementinae, 5. Extravagantes Joannis XXIII, 6. Extravagantes communes. Usp. J. Hofer — K. Rahner, *Lexikon für Theologie und Kirche III*, Freiburg im Br. 2, 1959, 65 ss1.

⁶⁶ *Kniewald*, Vjerodostojnost, 157.

Kako je po nauci i Zapadne i Istočne crkve krštenje najpotrebniji sakrament za vječno spasenje, članovi papine komisije smatrali su potrebnim prije odgovora na to pitanje objasniti da se nitko ne može spasiti bez krštenja. Sâm Krist je to naglasio. On je rekao: »Tko bude vjerovao i pokrstio se, spasit će se; tko ne bude vjerovao, osudit će se« (Mk 16,16). Zatim su ukratko razjasnili nauku Katoličke crkve da u slučaju potrebe (in casu neecessitatis seu mortis corporalis periculo) može krstiti svaki razuman čovjek, pa su onda nadodali da misionari mogu dopustiti da te obraćenike krste navedeni svećenici, jer obraćenicima prijeti pogibao duhovne smrti, ali da dobro paze da se to ne bi zlorabilo. Zato je razumljivo što članovi komisije naglašavaju da bi bilo bolje kad bi te obraćenike krstili pravi svećenici. Tako je glasio odgovor na to pitanje.⁶⁶ Prema tome, po nauci Crkve krštenje je tako potreban sakrament da se bez njega valjano ne može primiti nijedan drugi. Krštenje je, dakle, preduvjet, conditio sine qua non za sve ostale sakramente.

Nas ovdje zanima tko su bili ti obraćenici i svećenici koji su trebali krstiti te obraćenike. Kniewald⁶⁷ misli da su i jedni i drugi bili sljedbenici Crkve bosanskih krstjana, a Šanjek⁶⁸ pak da su obraćenici bili Bosanci, a svećenici katolički svećenici koji su službu Božju obavljali na narodnom jeziku. Mandić,⁶⁹ proširujući teritorij na kojem su živjeli ti obraćenici još i na Srijem i Mačvu, tvrdi za te dvije oblasti i za Podrinje da je u njima bilo pravoslavnog stanovništva, pa prema tome i pravoslavnih svećenika. Zato on smatra da se u Bosni pod obraćenicima imaju smatrati bosanski krstjani, a svećenici katolički svećenici glagoljaši, u Srijemu, Mačvi i Podrinju pak i jedni i drugi pravoslavci. Nijedno od tih mišljenja ne može se prihvatiti. Najprije, prva dvojica autora imaju krivo što misle da se »Dubia« odnose samo na Bosnu. Ni Mandić ne rješava problem ako to područje proširuje na Srijem i Mačvu. »Dubia« su, naime, skupljena s čitavoga područja bosanske vikarije, a vikarija je obuhvaćala široka područja i izvan Bosne. Povrh toga Kniewald ima krivo kad tvrdi da su ti svećenici bili sljedbenici Crkve bosanskih krstjana. Poznato je, naime, da Bosanska crkva nije imala svećeničkog reda. Nije imala ni drugog kojeg sakramenta. Prezirala je i pravo krštenje, krštenje vodom. Također imaju krivo i Mandić i Šanjek što tvrde da su ti svećenici bili katolički svećenici glagoljaši. Osim franjevac misionara u pravoj Bosni tada nije bilo drugih katoličkih svećenika, ni latinaša ni glagoljaša. Bilo ih je vrlo malo i u pograničnim krajevima koji su bili pod upravom kršćanskih vladara.⁷⁰ Nije poznato ni da je tada u Bosni bilo pravoslavnih svećenika.

Ako se analizira spomenuta fra Bartolova okružnica iz god. 1379, jasno se može vidjeti da su ti obraćenici u golemoj većini bili podanici ugarskog kraljevstva kao i svećenici koji su ih trebali krstiti. Spomenuli smo kako su ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit Veliki i vikar bosanske vikarije obavijestili i papu u Avignonu i generala franjevačkog reda da su god. 1366. osmorica franjevac misionara u roku manjem od 50 dana obratili i pokrstili u Bugarskoj

⁶⁶ Ondje.

⁶⁷ Ondje, 149.

⁶⁸ Usp. Bosansko-humski ... krstjani, 129.

⁶⁹ Usp. Bogomilska Crkva, 396.

⁷⁰ Usp. fra Bartolov 8. upit i odgovor na nj kod Kniewalda, Vjerodostojnost,

više od 200 000 osoba. U spomenutoj okružnici fra Bartol veli da ih je kralj (zapravo misionari franjevci) pokrstito već 400 000 u ugarskom kraljevstvu.⁷¹ A papa Bonifacije IX. u svojoj buli »Ex iniuncta nobis« od 7. ožujka 1402. prema fra Bartolovu izvještaju navodi da su franjevci do te godine u granicama bosanske vikarije obratili i pokrtili približno (circa) pola milijuna nekršćana (infidelium).⁷² Mandić⁷³ smatra da su svi ti obraćenici prije bili sljedbenici Crkve bosanskih krstjana. Ali ni u kojem slučaju ne može se prihvatiti to mišljenje. Među njima je svakako bilo i njih, posebno onih koje su obratili franjevci u Stonu i na Pelješcu.⁷⁴ No, njihov broj nije mogao biti velik jer su se Bosanci u to vrijeme vrlo teško obraćali na katoličku vjeru i pokrštavali. Tijekom ove rasprave vidjet će se razlog zašto je to bilo tako.⁷⁵ U broj tih pola milijuna obraćenika svakako treba uračunati i one koje su franjevci obratili na području vikarije od god. 1379. do 1402. Sigurno su se nastavila obraćenja i pokrštavanja tu i poslije god. 1379. Samo se ne zna njihov broj. Svećenici o kojima se govori u fra Bartolovu 1. pitanju bili su raskolnički (pravoslavni) svećenici, a većina tih obraćenika prije obraćenja spadala je u njihovo stado. Kniewald⁷⁶ krivo tvrdi da fra Bartol misli na pripadnike Srpske pravoslavne

⁷¹ Usp. Lasić, nav. dj., 69, 75. Mandić (Bosna i Hercegovina I, 448) krivo tvrdi da fra Bartol u svojoj navedenoj okružnici navodi za pravoslavne svećenike iz Mačve, Usore i Srijema »da su radi svoje priprostosti (neznanja) izgubili svaki red crkveni«. Ono što fra Bartol tu tvrdi odnosi se općenito na pravoslavne svećenike »maxime inter istos Sclavos et Vlachos« i ništa više (Lasić, ondje, 71).

⁷² Mandić, Bogomilska Crkva, 396, 460.

⁷³ Ondje, 108, 179, 460.

⁷⁴ Usp. Fermezdžin, Acta Bosnae, 54—56, br. 291; Foretić, nav. dj., 264 ssl.

⁷⁵ Nije poznato kada je počelo masovno obraćenje sljedbenika Crkve bosanskih krstjana. Vjerojatno je to nastupilo brzo nakon obraćenja i krštenja pretposljednog bosanskog kralja Stjepana Tomaša (1443—1461). Bez ikakve sumnje tome je pridonio i ta okolnost što se god. 1447/48. bosanska vikarija, zbog svoga velikog prostranstva, razdijelila na dva dijela. Od bosanske braće odijelila su se mađarska i osnovala vlastitu vikariju. Granica između njih bila je povučena najprije rijekom Dravom, a kasnije Savom (Usp. Mandić, Franjevačka Bosna, 113—117). Bosanski franjevci u smanjenoj svojoj vikariji mogli su sada posvećivati više brige vjerskim prilikama u bosanskom kraljevstvu. Već god. 1451. Toma Tommasini, hvarski biskup i papin legat na bosanskom dvoru, piše sv. Ivanu Kapistranskom, generalnom vikaru opservantskog ogranka franjevačkog reda, da heretika nestaje kao voska na vatri u onim mjestima bosanskog kraljevstva gdje se braća (franjevci) pokazuju, »... Et hoc mirabile dico P. (aternitati) V. (estrae) et valde notandum quod in locis (in regno Bosnae) occupatis per haereticos statim ut Fratres (Franciscani) sunt, evanescent haeretici sicut cera a facie ignis, et si tot essent Fratres boni religiosi, ut occuparent loca principalia regni (Bosnae), indubie non remanerent nec invenirentur haeretici« (Wadding, Annales minorum XII, 130; Fermezdžin, Acta Bosnae, 211, br. 901). Vjerojatno se od god. 1463. do pada Bosne pod Turke većina njezina stanovništva obrtila na katoličku vjeru i pokrštala. Iako o tome nemamo sigurnih podataka, dr. Butorac i dr. Ivandića u svom zajedničkom djelu: Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima, str. 166 sl., tvrde da je na području današnje BiH već u prvoj polovici 15. stoljeća bilo oko 750 000 katolika, 80 000 patarena (bosanskih krstjana) i 30 000 pravoslavnih. Brzo nakon pada Bosne pod Turke bosanskih krstjana je sasvim nestalo. Nestalo ih je nevidno i nečujno, ali ostavili su iza sebe neriješenu zagonetku. Ne zna se kada i kako su se pojavili u Bosni ni kada i kako ih je nestalo. Kako je poznato, Turci su zauzeli Bosnu god. 1463. Ali tada su zauzeli samo istočni centralni njezin dio. Drugi njeni krajevi još su se dugo opirali turskim nastajima, posebno sjeverni i sjeverozapadni. Srebrenička banovina pala je pod Turke god. 1520, a jajačka s Jajcem 1528. (Usp. Mandić, Bosna i Hercegovina I, 143 ssl.). Interesantno je ovdje napomenuti da je god. 1530. kroz Bosnu prošlo poslanstvo

crkve kad govori o raskolnicima. Navodno to izlazi iz samog teksta. Međutim, iz fra Bartolove okružnice se jasno vidi da se tu radi samo o raskolnicima koji žive u ugarskom kraljevstvu. Ima krivo i Šidak⁷⁷ kad bez ikakva dokaza tvrdi da su franjevci misionari prekrštavali pravoslavne. To može tvrditi samo onaj koji ne zna što je krštenje. Katolička crkva, naime, prizna svako krštenje koje je valjano podijeljeno. Istina, ona propisuje u svojim liturgijskim obredima tko treba obaviti krštenje i kako ga treba obaviti. Ali, ako je netko podijelio krštenje, ona se ne interesira mnogo tko ga je podijelio, nego da li je valjano podijeljeno. Od navedenih obraćenika franjevci misionari su krštavali samo one koji uopće nisu bili kršteni ili su bili nevaljano kršteni. Valjda su znali koga mogu i smiju krstiti. Valjano krštenje niti se smije niti može ponavljati. Tko bi to pokušao, učinio bi veliko zlodjelo, počinio bi svetogrđe (sakrilegij). A svetogrđe po nauci Katoličke crkve spada u najteže grijeha. Poznata je, naime, uzređica: Krst ne da krstu na se. Jedino ako se sumnja u valjanost krštenja, onda se ono može, odnosno mora ponoviti, ali i onda samo uvjetno. Uostalom, pokrštavanja nisu prekrštavanja.

S. 1. pitanjem »Dubia« u uskoj je vezi zadnje. U tom pitanju se radi o formi odnosno o pojedinim riječima koje krstitelj mora izgovoriti pri podjeljivanja krštenja. U njemu fra Bartol pita da li riječ »amen« spada u bit forme krštenja i da li griješi krstitelj ako tu riječ ispusti ili izgovori.⁷⁸ Nama izgleda čudno to pitanje jer se danas prema liturgijskim propisima krštenje po rimskom obredu u formi ispušta riječ »amen«. Onda se ta riječ morala izgovarati prema Dekretalima pape Grgura IX (Extra), koji su tada bili na snazi u Crkvi.⁷⁹ Na to pitanje komisija je odgovorila da se sakrament krštenja podjeljuje i kad se ispusti riječ »amen«, ali bi teško (graviter) griješio tko bi je ispustio iz prezira (ex contemptu).⁸⁰ To pitanje i odgovor na nj bili su vrlo važni za franjevce misioinare bosanske vikarije, posebno u onim krajevima gdje su djelovali među pravoslavnim svećenicima. Oni su, naime, željeli biti potpuno načistu što sve moraju upotrijebiti da njihova krštenja budu bez ikakva prigovora bilo s koje strane. Kako smo spomenuli, pravoslavni svećenici u tim krajevima vrlo su malo pazili na formu krštenja, odnosno na riječi koje su morali izgovoriti pri podjeli krštenja. Zapadna crkva je, naime, uvijek pri-

ugarsko-hrvatskog kralja Ferdinanda I, pod vodstvom B. Kuprešića koje je išlo u Carigrad sultanu na pregovore. Poslanstvo je prošlo kroz Bosnu, i to dijagonalno. Ušlo je na teritorij Bosne kod Krupe na rijeci Uni, a izašlo iz nje istočno od Višegrada. Vođa poslanstva Kuripešić je savjesno vodio dnevnik o tom putovanju i bilježio sva važna zapažanja. On je tu posebno naglasio da u Bosni žive tri naroda i tri vjere: katolici, pravoslavci i muslimani. (Usp. Mandić, Bosna i Hercegovina III, 205 sl.). Bosanske krstijane uopće ne spominje. Da ih je tu još bilo, vjerojatno to ne bi propustio napomenuti. Za muslimane izričito kaže da su to pravi Turci i oni koje je mladost i lakoumnost navela da se poburče. (Ondje.) Još i danas kroz našu stručnu literaturu povlači se tvrdnja da su bosanski krstijani nakon pada Bosne listom prešli na islam. Poznato je da su Turci u prvo vrijeme nakon zauzeća Bosne bili vrlo tolerantni prema kršćanima. Nisu, naime, još provodili prisilnu islamizaciju.

⁷⁶ Vjerodostojnost, 148.

⁷⁷ Studije, 245 sl.

⁷⁸ Kniewald, Vjerodostojnost, 163.

⁷⁹ »Licet puer sit ter mersus in aqua in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti, si non sit dictum: 'Ego te baptizo in nomine Patris, etc.' non est baptizatus.« c.l., X, III, 42.

⁸⁰ Kniewald, Vjerodostojnost, 163.

znavala, a i danas priznaje valjanost krštenja koje se podjeljuje prema istočnom obredu. Ali u ono vrijeme mnogi su pravoslavni svećenici u tom području nevaljano krštavali, jer se nisu držali pri obredu bitne forme. Kako je poznato, forma krštenja po istočnom obredu glasi: »Krsti se sluga Kristov u ime Oca i Sina i Duha Svetoga«. Fra Bartol je to sigurno dobro znao jer je dugo živio i djelovao na terenu gdje su boravili ti pravoslavni svećenici. Među ostalim on veli za te pravoslavne svećenike da su izgubili formu i način krštenja, i to neki zbog svoje tvrdoglavosti, a neki zbog ophođenja s vlaškim pavličanima i bosanskim hereticima (tj. bosanskim krstjanima), da svatko od njih formira sebi riječi pri polijevanju vodom prema svom nahođenju te da se jedva dvojica između njih 20 u tom slažu.⁸¹

Kako su »Greci et scismatici« prema fra Bartolovu mišljenju izgubili pravi katolički obred i znanje te kako se njihovi patrijarsi postavljaju prema carevoj volji i izboru, fra Bartol u 2. pitanju pita da li njihove vladike (episcopi) mogu posvećivati krizmu i da li je stvarno posvećuju i da li njihovi svećenici uistinu posvećuju tijelo Kristovo. Odgovor na to pitanje je vrlo kratak. On je pozitivan uz uvjet da su njihove vladike odnosno svećenici valjano ređeni.⁸²

Kako su mnogi priprostiti raskolnici, ne znajući ništa o raskolu, vjerovali samo u Krista i u temeljne istine vjere, u 3. upitu fra Bartol pita da li se takvi mogu spasiti ako su kršteni ili su u to uvjereni i smiju li ih misionari ostaviti u njihovoj vjeri, ako im inače duhovno ne mogu pomagati, ili ih moraju odvracati od njihovih svećenika. Odgovor je glasilo da se takvi mogu spasiti. Ali, ako oni u ophođenju s raskolnicima ili krivovjericima smrtno griješe protiv biti vjere ili protiv zapovijedi i zabrana Crkve, onda se od njih moraju odjeliti.⁸³

O krštenju govori još i fra Bartolovo 16. pitanje. Tu se radi o obraćenim pravoslavnim (raskolničkim) svećenicima i o njihovom sumnjivom krštenju i ređenju, pa fra Bartol postavlja pitanje da li se mora ponovo pod uvjetom ređiti onaj obraćeni raskolnički svećenik koji se ponovo pod uvjetom krstio, jer se ozbiljno sumnjalo u valjanost njegova krštenja. Odgovor glasi: Takvi treba da se ponovno ređi pod uvjetom ako je bio ponovno kršten pod uvjetom.⁸⁴ Kad se radi o valjanosti sakramenata, u Crkvi je uvijek važio princip: In dubio pars tutior eligenda est.

2. Brak bosanskih krstjana

Najteži problem s kojim su se susretali misionari na terenu u bosanskoj vikariji, posebno u Bosni, bili su brakovi. Fra Bartolova pitanja 4—6, 11—12. i 20. odnose se na taj problem. Sve se odnose isključivo na Bosance, i to vrlo vjerojatno na bosanske krstjane.⁸⁵ I danas u pojedinim paganskim misijskim

⁸¹ »Schismatici atque haeretici: Rasciani, Bulgari atque Vlachii in regno Hungariae... ad tantam demeritiam et ignorantiam devenerunt quod formam et modum patizandi perdididerunt: aliqui propter obstinationem, aliqui propter conversationem, quam habent cum Paulitanis de Vlachia et cum haeticis de Bosna...« Lasić, nav. dj., 66.

⁸² Kniewald, Vjerodostojnost, 157.

⁸³ Ondje, 157 sl.

⁸⁴ Ondje, 161.

⁸⁵ Ondje, 149—154, 158—162.

krajevima svijeta katolički misionari imaju najviše teškoća u stvarima koje se odnose na brak i na bračne odnose. S takvim teškoćama susretali su se i prvi franjevci misionari u pojedinim dijelovima bosanske vikarije, posebno u Bosni. Koliko se zna, u Bosni nije nikad bilo poligamije. Ali se odavno bio uvriježio u njoj običaj (mos patriae) da njezini stanovnici sklapaju bračnu zajednicu pod uvjetom »ako mi budeš dobra« (si eris mihi bona) i s nakanom da se rastave kad im se sviđi. Osim obraćenika jedva se mogao naći jedan od stotinu slučajeva da bi netko zadržao prvu ženu.⁸⁶ Crkva bosanskih krstjana bila je dulistička, pa je kao takva osuđivala brak i svaku spolnu vezu. To je bila njezina službena nauka, kao i svih drugih dualističkih sekti.⁸⁷ Ali po svemu se čini da su se toga držali samo savršeni članovi (perfecti) Crkve bosanskih krstjana. Njezini obični članovi živjeli su slobodno kao da se ti propisi njih ne tiču. Oni su se ne samo ženili nego su brak degradirali i oduzeli mu svaku sakralnost. Žene su mijenjali prema svojoj volji. Zato fra Bartol u 4. pitanju traži razjašnjenje da li se brakovi koji se sklapaju pod navedenim uvjetom mogu smatrati valjanim ako se njihova vjenčanja obavljaju svečano po obredima, ali nitko od njih neće da se obveže na doživotni zajednički bračni život.⁸⁸ Budući da se uvjet »ako mi budeš dobra« protivi biti braka, razumljivo je da su avinjonski papini stručnjaci odgovorili da su takvi brakovi nevaljani (matrimonia nulla, invalida)⁸⁹ Jednostavno ne postoje. Takav brak je sklopio i pretposljednji bosanski kralj Stjepan Tomaš (1443—1461) dok je još bio sljedbenik Crkve bosanskih krstjana.⁹⁰ I Mandić⁹¹ i Petrović⁹² imaju krivo kad tvrde da je papa Eugen IV. 29. svibnja 1445. na kraljevu molbu poništio taj brak. Nije ga poništio kako to i stoji u papinu odgovoru na kraljevu molbu. Papa ga je samo proglasio nevaljanim.⁹³ Ne može se, naime, uništiti ono što ne postoji, ni razvezati ono što nije svezano. Kralj Tomaš se nakon svog obraćenja na katoličku vjeru oženio po katoličkom obredu s Katarinom, kćerkom hercega Stjepana Kosače. To je mogao učiniti i bez ičije intervencije. Bitna su svojstva, naime, svakoga pravog braka jedinstvo i nerazrješivost (unitas i indissolubilitas).⁹⁴

Kako smo spomenuli, papa Urban V. svojom bulom »Odor vestrae famae laudabilis« od 28. siječnja 1369. odredio je da se franjevci bosanske vikarije mogu služiti svim ovlaštenjima koja sadrži bula »Cum nara iam undecima« Ivana XXII. Prema tim ovlaštenjima franjevci bosanske vikarije mogli su svečano blagoslivljati i drugi brak, iako je zaručnica u prvom braku već primila zaručnički blagoslov. Takav blagoslov je po ondašnjem općem crkvenom pravu bio zadržan papi kao casus papalis. Fra Bartol u 5. upitu pita samo ka-

⁸⁶ Ondje, 158.

⁸⁷ Ondje, 168.

⁸⁸ Ondje, 149, 158.

⁸⁹ Ondje.

⁹⁰ Usp. Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium, I, Romae 1863, 389.

⁹¹ Bogomilska Crkva, 333, bilj. 42, 411.

⁹² »Kršćani Bosanske Crkve« (Kršćani Crkve Bosnske), Sarajevo 1953, 84 sl., 135.

⁹³ Vidi bilj. 91.

⁹⁴ Novi Codex iuris canonici. Can. 1056.

kav je formular za drugi blagoslov. Odgovor je glasio da je formular isti za oba blagoslova.⁶⁵

I u nekim drugim bračnim stvarima franjevci bosanske vikarije mogli su po tim ovlaštenjima dispenzirati kao apostolski legati. Zato fra Bartol pita u 8. pitanju da li njegova braća u vikariji mogu dispenzirati vjernike da slave vjenčanje u zabranjeno vrijeme. Odgovor je glasio da mogu po općoj klauzuli primljenih ovlaštenja vršiti sve ostale što im se bude činilo da služi na slavu Božju i na proširenje katoličke vjere.⁶⁶

Bilo je i takvih sljedbenika Bosanske crkve koji su željeli obratiti se na katoličku vjeru i krstiti se, ali nisu bili voljni sklopiti brak po zakonu. Zato u 11. pitanju pita fra Bartol da li njegovi misionari smiju takve krstiti i održavati. Odgovor je bio kategoričan: Tko ne želi primiti crkvene sakramente po obredu Crkve, ne može se smatrati katolikom niti članom Crkve, pa prema tome ne može se ni krstiti. Također se ne mogu odrješiti oni koji neće da se kaju za svoje grijehе.⁶⁷ Takav stav Crkva je uvijek zauzimala. Ona je, naime, uvijek uskraćivala sakramente onima koji su svjesno postavljali kakve zapreke njihovoj djelovanju. Po nauci Crkve svi sakramenti po svojoj naravi izvode velike učinke u duši onoga koji ih dostojno prima.

Takav stav bosanskih krstjana u Bosni u vezi s brakom bio je sigurno jedan od glavnih razloga što su se oni ispočetka dugo opirali da se obrate i pokrste. A ni misionari ih nisu smjeli krstiti dok nisu prihvatili nauku Crkve o braku.

Govoreći o braku kod bosanskih krstjana, fra Bartol veli da je među njima bilo i takvih slučajeva da je jedna stranka željela sklopiti doživotnu bračnu zajednicu, a druga je to odbijala. Zato on u 12. pitanja traži odgovor da li se mora odrješiti ona stranka koja pristaje na takav brak, ili se mora prisiliti da odustane od njega.⁶⁸ Budući da se po pravu nužno traži uzajamni pristanak obaju bračnih drugova na doživotni bračni život, među takvima ne može biti pravog braka. Zato se moraju ili rastaviti ili vjenčanje obaviti prema svim propisima crkvenog prava. Tako je glasio odgovor na to pitanje.⁶⁹

U 20. fra Bartolovu pitanju radi se o takozvanoj Pavlovoj povlastici u braku (*privilegium Paulinum*). Ta se povlastica sastoji u tome da se zakonski brak koji je sklopljen među nekršćanima (*matrimonium legitimum inter non baptizatos*) poništava na dobro vjere (*in favore m fidei*) ako se jedna stranka obrati na katoličku vjeru i pokrsti, a druga neće da ostane u toj bračnoj zajednici *sine contumelia Creatoris*. Takav je danas stav Crkve u tom pogledu.⁷⁰ Takav je bio i onda kada su se rješavala fra Bartolova »Dubia«. Dakle, na dobro vjere rastavlja se takav brak pod navedenim uvjetima. Ali, ako se i druga stranka obrati i pokrsti ili pristane da ostane u bračnoj zajednici sa svojim bračnim drugom koji se pokrstio i želi s njime i dalje u miru živjeti, takav se brak ne poništava.

U vrijeme nastanka »Dubia« stanovnici Bosanske banovine nisu uopće bili kršćani, iako su se tako nazivali. Da su bili kršćani, odnosno da su primali

⁶⁵ Kniewald, Vjerodostojnost, 156, usp. bilj. 58.

⁶⁶ Kniewald, Vjerodostojnost, 158.

⁶⁷ Ondje, 160.

⁶⁸ Kniewald, Vjerodostojnost, 160.

⁶⁹ Ondje.

⁷⁰ Usp. Nov. Codex iuris canonici. Can. 1143—1149.

pravo krštenje, krštenje vodom, prema nauci Katoličke crkve, na njih se ne bi mogla primjenjivati Pavlova povlastica kao kod onih koji su skloptli brak dok su bili još nekršteni. Zato u tom pitanju fra Bartol naziva Bosance »infideles«. Tako ih nazivaju i stručnjaci papine komisije u svom odgovoru. Zapravo oni ta dva pojma identificiraju (*Bosnensis vel infidelis*).¹⁰¹ Ovdje se latinskim termin »infidelis« ne smije prevesti na hrvatski jezik kao »nevjernik ili nevjernica«, iako su ga tako preveli Kniewald¹⁰² i Sidak.¹⁰³

Prema kanonskom pravu Katoličke crkve »infidelis« je sinonim za nekršćanina (*nonchristianus, nonbaptizatus*). Kanonsko pravo dijeli, naime, sve ljude u dvije grupe, kršćane. Ono na latinskom jeziku nazivlje »infideles« osobe koje nisu primile valjano krštenje, krštenje vodom. To ne znači da ono smatra da su sve te osobe nevjernici. Naprotiv, takve osobe mogu biti i dobri vjernici svoje vjere. Ali ih opet to pravo na latinskom jeziku najvjlje »infideles« za razliku od »fideles«. Fideles su oni koji su jednom primili valjano krštenje. Fidelis ne može naime nikad opet postati infidelis kao ni kršćanin nekršćaninom. Takva osoba može s vremenom i sasvim otpasti od kršćanske vjere i postati ateista, ali time ne postaje infidelis nego apostata a fide (otpadnik od vjere).¹⁰⁴ Ako bi se ta osoba željela povratiti natrag u krilo Katoličke crkve, ni tada se ne bi smjela ponovo krstiti. U tom slučaju potrebno je samo osloboditi je od crkvenih kazna u koje je upala zbog otpada i izmiriti je s Crkvom. To se postiže posebnim obredom koji se zove vađenje iz izopćenja. Budući da i fra Bartol i stručnjaci papine komisije za rješavanje »Dubia« nazivlju Bosance »infideles«, to znači da oni nisu primili valjano krštenje. Krštenje vodom jedino se, naime, smatra valjanim, pravim krštenjem.¹⁰⁵ Takvo krštenje nije-kala je Crkva bosanskih krstjana.¹⁰⁶ Ona je priznavala samo svoje duhovno krštenje, takozvano utješenje (*consolamentum*).¹⁰⁷ Consolamentum se podjeljivao polaganjem ruku na glavu krštenika i polaganjem knjige evanđelja na njegove grudi.¹⁰⁸ Ni takvo krštenje nisu primali svi sljedbenici Bosanske crkve. Primali su ga samo savršeni (*perfecti*).¹⁰⁹ To je unosilo zabunu među protivnicima Crkve bosanskih krstjana. Zato su neki njezine sljedbenike nazivali infideles (nekrštenima) jer nisu valjano kršteni, a drugi opet heretici (krivovjercima) jer nisu mogli shvatiti da netko može biti kršten, a opet se zvati infidelis.¹¹⁰ Oni nisu znali da nije bilo valjano krštenje koje su primali sljedbenici Crkve bosanskih krstjana.

¹⁰¹ Kniewald, *Vjerodostojnost*, 154, 161.

¹⁰² *Ondje*, 147, 154.

¹⁰³ *Studije*, 240.

¹⁰⁴ *Usp. Nov. Codes iuris canonici. Can. 751.*

¹⁰⁵ *Nov. Codex iuris canonici, Can. 849.*

¹⁰⁶ Kniewald, *Vjerodostojnost*, 168; Mandić, *Bogomilska Crkva*, 107 *ssl.*, 445; Sidak (*Studije*, 246, *bilj.* 95) ima krivo kad zabacuje mišljenje Kniewalda koji je ispravno zaključio da ti Bošnjaci nisu bili kršteni krstom vode.

¹⁰⁷ Mandić, *Bogomilska Crkva*, 109 *sl.*

¹⁰⁸ *Ondje*.

¹⁰⁹ *Ondje*, 224.

¹¹⁰ Prema kanonskom pravu Katoličke crkve (*Nov. Codex iuris canonici. Can. 751*) heretikom (krivovjercem) smatra se kršćanin koji tvrdokorno nijeće neku objavljenu vjersku istinu, koja se po nauci Crkve mora vjerovati, ili u nju ozbiljno sumnja.

Fra Bartol je imao pravo kada je u 8. i 20. pitanju Bosance nazvao infideles jer nisu primili pravo krštenje. Sigurno mu nitko ne može zaniijekati da nije poznavao Bosnu i vjerske prilike u njoj. On i njegova braća misionari već dugo su živjeli i djelovali među Bosancima. Nitko ne može utvrditi da su se oni borili protiv vjerenjaka kad su propovijedali katoličku vjeru u Bosni. Obračali su njene stanovnike i krštavali ih. Oni su se lako mogli uvjeriti da je bilo istinito mišljenje o bosanskim krstjanima koje je bilo prošireno na Zapadu da su dualisti. Fra Bartol ih naziva infideles, a pisac stonske franjevačke spomenice iz god. 1394. patareni.¹¹¹ Iako je to bilo poznato Sidaku, on ipak bez ikakva razloga napada mene što sam ih ja tako nazvao.¹¹²

Kako je fra Bartol u svom 4. pitanju naglasio, 99% brakova kod bosanskih krstjana bilo je nevaljano jer su oni brakova sklapali pod uvjetom »ako mi budeš dobra« (si oris mihi bona) s nakanom da otpuste ženu kad im se sviđi. Budući da je taj uvjet protiv braka, takvi brakovi bili su ništetni, nevaljani (matrimonia nulla, invalida). I za onaj ostali postotak trebalo je pomno istražiti da li je i on bio valjano sklopljen. Ako bi se to ustanovilo, nije bilo nikakve ljudske vlasti koja je mogla poništiti takav brak, posebno ako je bio konzumiran (matrimonium oonsummatum). Ako bi se pak obje stranke takve bračne zajednice obratile i pokrstile, njihov brak bi automatski postao sakramentalan, jer među kršćanima ne može biti pravi brak koji ne bi bio sakramentalan. To je bila ranije i danas je nauka Katoličke crkve.¹¹³ Bez ikakve intervencije Crkve takvi bračni drugovi nakon krštenja mogli su nastaviti miran život u svojoj bračnoj zajednici. Ali problem bi nastao kada bi se obratila i pokrstila samo jedna stranka. U tom slučaju brak bi se mogao razriješiti ako bi došlo u pitanje dobro vjere (favor fidei), i to Pavlovom povlasticom (ex privilegio l'aulino). Ali, ako se nekrštena stranka ne bi htjela obratiti, a željela bi ostati u bračnoj zajednici sa strankom koja se obratila i pokrstila, tada se takav brak ne bi mogao poništiti ako bi nekršćanska stranka izrazila želju da ostane u bračnoj zajednici sa svojim bračnim drugom koji se obratio i pokrstio i da nastavi u miru živjeti s njime sine contumelia Creatoris et fidei christianae.¹¹⁴ Tada, naime, ne dolazi u pitanje dobro vjere za obraćenu stranku. Ali ako neobraćena stranka ne bi htjela na to pristati, stranka koja se obratila i pokrstila postaje slobodna i može sklopiti novi brak. Dobro vjere je, naime, najveći zakon u kršćanstvu prema latinskoj poslovice: Salus animarum suprema lex. Ako je pokrštena stranka tako već postupila i sklopila novi brak s katoličkom strankom, ne mora se vraćati svom bivšem suprugu ili supruzi s kojim je bila sklopila zakoniti brak (matrimonium legitimum) dok su oboje još bili infideles, tj. nekršćani. Tako je glasio odgovor na 20. fra Bartolov upit.¹¹⁵ Odgovor je potpuno u skladu s ondašnjim ženidbenim pravom Katoličke crkve, a i s današnjim. Papini stručnjaci su za potvrdu svog mišljenja tri puta citirali staro pravo koje je onda bilo na snazi, i to jedanput Gracijanov Dekret i dva-

¹¹¹ Usp. *Fermendžin*, Acta Bosnae, 64, br. 291.

¹¹² *Sidak*, Studije, 240, bilj. 73.

¹¹³ Usp. Nov. Codex juris canonici, Can. 1056; 2.

¹¹⁴ Usp. Nov. Codex juris canonici, Can. 1143—1149.

¹¹⁵ *Kniewald*, Vjerodostojnost, 154, 162.

put Dekretale pape Grgura IX (Extra).¹¹⁶ Isti propisi ostaju i u novom Crkvenom zakoniku. Tu se nema što mijenjati.

I 7. fra Bartolovo pitanje odnosi se na brak, istina, indirektno. U ono vrijeme, naime, u Bosni su boravili mnogi stranci (trgovci i rudari) (et latini et alii theotonic) koji su na sablazan vjere javno držali suložnice. Zato fra Bartol u tom upitu pita da li se takvi moraju crkvenim kaznama prisiliti da napuste suložnice, pogotovu ako kod kuće imaju zakonite žene. Razumljivo, odgovor je pozitivan.¹¹⁷

3. Pastorizacija kod obraćenja i crkvena desetina

U 8, 9. i 10. fra Bartolovu pitanju radi se o pastorizaciji kod obraćenika te o pastorizaciji u onim dijelovima bosanske vikarije gdje se osjećala oskudica svećenika i gdje nije bilo određenih i uređenih župa, osobito ako je tu bilo bosanskih krstjana koji su dolazili iz Bosne. U tim pitanjima fra Bartol je tražio razrješenje kako se njegovi podložni misionari imaju vladati na terenu.¹¹⁸ Bilo je tu teškoća i raznih smetnji i sa strane predstavnika pojedinih mjesnih crkava. Uvelike je to ometalo rad misionara, posebno zbog ubiranja crkvene desetine kod obraćenika.

Još prvih godina misionarskog djelovanja franjevac u vikariji na području Bosne nastao je spor s bosanskim biskupom Lovrom, koji je stalno residirao u Đakovu. Odmah pri osnivanju bosanske vikarije dogovorili su se general franjevačkog reda fra Gerald, vikar novoosnovane bosanske vikarije fra Peregrin i neka druga braća te ban Stjepan II. Kotromanić da se po Bosanskoj banovini kupe prilozi od obraćenika za obnovu bogoslužja, nabavu crkvenog ruha i posuda te gradnju porušenih crkava i gradnju misijskih stanica. Tim priložima imali su zajednički upravljati i raspolagati u navedene svrhe vikar fra Peregrin i benediktinac Dominik iz Trogira, član samostana sv. Kuzme i Damjana u zadarskoj nabiskupiji. S tim su se složili i neki prelati kao splitski i dubrovački nadbiskupi da se ne bi otežavao rad misionara na obraćanju bosanskih krstjana. To je odobrio papa Klement VI. Ali s tom odlukom nije se složio bosanski biskup Lovro. On je tvrdio da su fra Gerald i fra Peregrin lažno (minus veraciter) izvjestili papu o tim priložima. Otišao je u Avignon da osobno brani svoje navodno pravo. Papu je uvjerio da se tu ne radi ni o kakvim novim nametima nego samo o redovitoj crkvenoj desetini, koju su i on i njegovi pređasnici s mirom ubirali bez ičijeg uplitanja sa strane. Uz to se papi potužio da se inače ne može pristojno ni uzdržavati. Osim toga optužio je fra Peregrina da mu je prigrabio gotovo svu jurisdikciju, i duhovnu i vremenitu. Zato je papa posebnim pismom god. 1344. poništio svoju predašnju odluku i dao pravo biskupu Lovri da nesmetano ubire desetinu i u onom dijelu svoje biskupije koji se prostire južno od rijeke Save, u Bosanskoj banovini.¹¹⁹

¹¹⁶ Ondje, 162.

¹¹⁷ Ondje, 158 sl.

¹¹⁸ Ondje, 159.

¹¹⁹ Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionalium I, 211 sl.

Da je biskup Lovro krivo izvjestio papu o tim starim desetinama koje su navodno uživali on i njegovi prethodnici, najbolje je svjedočanstvo da se bosanski biskupi nisu uopće brinuli za dijelove svoje biskupije u Bosni. U više suvremenih dokumenata iz 15. stoljeća navodi se, naime, da Bosna ne pripada uopće nijednoj biskupiji.¹²⁰

Slično je bilo i u Stonu i na Pelješcu. Prije god. 1180. humski knez Miroslav protjerao je naime iz Stona stonskog biskupa Donata, koji je umro u izgnanstvu. Poslije njegove smrti stonska biskupija nije se dugo popunjavala. Kada je konačno bila opet popunjena, stonski biskup se prozvao stonsko-korčulanski jer se nastanio na Korčuli. U Stonu i uopće na Pelješcu nije za dugo vršio nikakve biskupske jurisdikcije. Nije je ni mogao vršiti jer su se tu bili osilili i svu vlast preuzeli patareni (sljedbenici Crkve bosanskih krstjana) i pravoslavni.¹²¹ Kad su god. 1344. došli franjevci bosanske vikarije na poziv Dubrovačke Republike, narod se počeo obraćati i vraćati natrag u krilo katoličke crkve. Do god. 1378. sve se stanovništvo i Stona i Pelješca obratilo i opet postalo katoličko. To je djelo uglavnom franjevac bosanske vikarije.¹²²

Dok su franjevci tu radili i obraćali narod, stonsko-korčulanski biskup zainteresirao se za ubiranje crkvene desetine i na tom području. Ali vlasti Dubrovačke Republike nisu mu dopuštale da je ubire da se obraćenici zbog desetine ne bi pobunili. Zato je došlo do spora između biskupa i Republike. Spor je konačno bio izgladen god. 1378. tako da je Dubrovačka Republika pristala da svake godine o Uskrsu isplaćuje stonsko-korčulanskom biskupu 100 dukata u ime desetine, a da desetinu biskup ne ubire. Sporazum je imao trajati 29 godina.¹²³ Biskup je kasnije tražio veću svotu, ali ju je odbio papa Martin V. 1420. god. na molbu Dubrovčana.¹²⁴

Zbog desetine imali su franjevci teškoća i sa splitskim nadbiskupom Dujmom. Nadbiskup Dujam je prije 3. srpnja 1419. optužio franjevce bosanske vikarije papi Martinu V. da mu otmaju desetinu po humskoj zemlji (Chlmia) i neka druga podavanja koja pripadaju njemu. Papa je povjerio Nikoli, opatu benediktinskog samostana sv. Ivana Krstitelja u Trogiru, da spor riješi u njegovo ime.¹²⁵ Opat Nikola je spor riješio tako da je pravo dao nadbiskupu. Fra Matija iz Engleske, tadanji vikar bosanske vikarije, bio je zbog toga ekskomuniciran, a njemu podložna braća mnogo uznemirena. Protiv te presude fra Matija je prizvao na papino sudište u Rimu.¹²⁶ Na ponovnoj raspravi 3. srpnja 1419. bila je poništena pređašnja presuda. Nadbiskup je izgubio parnicu jer je bilo dokazano da su franjevci bili krivo optuženi.¹²⁷

¹²⁰ Čremošnik, nav. dj., 30, 36; *Fermendžik*, Acta Bosnae, 204, br. 863—866.

¹²¹ *Foretić*, nav. dj., 259, 264—271. Interesantno je ovdje napomenuti da prof. Šidak u svom (najnovijem) prilogu: Vjerski odnosi u Stonu na Stonskom Ratu (Pelješcu) u srednjem vijeku (Hist. zbornik, god. XXXIII—XXXIV (1) 1960—1961, Zagreb 1962), 275—280, ponavlja svoju staru tvrdnju »da bosanskih heretika... nije na Pelješcu uopće bilo.« To se više ne može braniti.

¹²² *Fermendžin*, Acta Bosnae, 54, br. 291.; *Foretić*, nav. dj., 264 ssl.

¹²³ *Foretić*, nav. dj., 264.

¹²⁴ *Fermendžin*, Acta Bosnae, 109 ssl., br. 595.

¹²⁵ *Ondje*, 54, br. 291.

¹²⁶ *Ondje*, 228, br. 965.

¹²⁷ Čremošnik, nav. dj., 26 ssl.; Dr. B. Ruptić, Makarska biskupija i zapadna Hercegovina do god. 1735 (Nova et vetera, Sarajevo 1961, sv. 1—2), 117.

Na 8. i 9. fra Bartolovo pitanje papina komisija je odgovorila da franjevci bosanske vikarije mogu pastorizirati obraćenike i dijeliti im sakramente, dok Sv. Stolica drukčije ne odredi, te nadoknađivati manjak svećenika i pastorizirati vjernike i u onim dijelovima vikarije koji su pod upravom kršćanskih vladara, gdje se osjeća manjak svećenika i gdje župe nisu određene, posebno ondje gdje ima bosanskih krstjanja koji dolaze iz Bosne. U tom ih ne smije nitko smetati.¹²⁸ U 10. upitu fra Bartol pita da li svećenici koji borave na području bosanske vikarije ili tamo dođu imaju iste ovlasti koje su franjevci dobili od Sv. Stolice. Odgovor je bio negativan.¹²⁹

4. Ostali problemi »Dubia«

Ostalih je 8 fra Bartolovih pitanja od manje važnosti. Tako 13. pitanje glasi da li svećenici misionari smiju celebrirati misu u zemlji vjernika (kršćana) (fidelium) u prisutnosti zaštitnika krivovjevera.¹³⁰ Odgovor je bio kratak i stručan. Ako su ti zaštitnici tajni, svećenici ih javno ne moraju izbjegavati. Ali, ako su pak javni, javno ih treba izbjegavati. A u zemljama nekšćana (infidelium) braća mogu prema ovlaštenjima sudjelovati s izopćenima, raskolnicima i krivovjercima »in divinis officis, verbis, cibis et aliis«.¹³¹ U 14. pitanju fra Bartol traži razjašnjenje da li penitenti moraju ići biskupu da ih odriješi od tajnih biskupu pridržanih grijeha, osobito ako se radi o ženskim osobama koje se stide ispovijedati svoje grijede. Na to pitanje odgovor je glasilo: Ako se takvi penitenti stide ići biskupu da ih odriješi, u tom slučaju, općenito govoreći, ispovjednici treba da traže od biskupa »casuum commissionem« da ih oni mogu odriješiti. Ali prema ovlaštenjima koja su braća dobila od Sv. Stolice oni mogu odrješivati »in legatione sua tamquam episcopi et amplius ex privilegio«.¹³² Na 15. pitanje da li se moraju prisiliti na restituciju oni koji otmaju dobra nekršćana (bona infidelium) »non ratione fidei... sed sola cupiditate ducti et avaritia« odgovor je pozitivan.¹³³ U 17. upitu fra Bartol pita da li se smije prisustvovati misi nekog konkubinarca, iako takva njegov biskup nije suspendirao.¹³⁴ Odgovor glasi da se smije prisustvovati misi i takva svećenika, osobito ako nadležna crkvena vlast nije izrekla svoj sud o njemu, ali bi bilo »nonestum et licitum« da se ne prisustvuje da se ne bi dalo povoda drugima da griješe i da bi se dotični sklonio na pokoru.¹³⁵ Na 18. pitanje da li je dopušteno laiku raspravljati o vjeri posebno ako bi se u protivnom slučaju mislilo da on taji svoju vjeru ili šuti kao neznalica odgovor glasi da je laiku po kanonskim propisima zabranjeno raspravljati o vjeri, osobito ako je

¹²⁸ Kniewald, Vjerodostojnost., 159.

¹²⁹ Vidi gore bilj. 55—57.

¹³⁰ Kniewald, Vjerodostojnost., 160.

¹³¹ Ondje.

¹³² Ondje.

¹³³ Ondje, 160 sl.

¹³⁴ Ondje, 161.

¹³⁵ Ondje.

neobrazovan. Također mu nije dopušteno ni propovijedati.¹³⁶ 19. pitanje glasi da li misionari mogu odrješivati one koji nose oružje Bosancima (tj. nekršćanima) ili ga u Bosni za njih prave.¹³⁷ Na to pitanje slijedio je odgovor: Misionari mogu to činiti na temelju ovlaštenja, ukoliko odrješenje takvih nije pridržano papi. Prema ovlaštenju koje su dobili od Sv. Stolice franjevci vikarije imaju toliku ovlast u odrješivanju koliko i biskupi, u nekim slučajevima i veću nego biskupi.¹³⁸

U životu bosanskih krstjana bio je važan poklon (adoracija) pred starješinama njihove Crkve i uopće pred njezinim savršenim članovima. Takav poklon je spadao u obred i drugih dualističkih sekta, a ne samo u Crkvi bosanskih krstjana.¹³⁹ Obred poklona vršili su neki svećenici u Bosni javno i poslije svoga obrađenja, istina samo ustima, a ne sroem (ore non corde). Zato je fra Bartol (21. pitanje) pitao mogu li svećenici takve odrješivati i zadavati im tajnu pokoru, jer javne neće da prihvate, ili ih treba pustiti da ostanu u herezi.¹⁴⁰ Odgovor je glasio da se takvima apsolutija mora uskratiti, jer u srcu nisu disponirani na kajanje, ako neće da prihvate javnu pokoru. Bez kajanja za počinjeni grijeh nema, naime, oprostjenja grijeha niti ga može biti, iako grijeh nije učinjen corde nego samo ore.¹⁴¹ U 22. pitanju riječ je o ispovijedi odraslih koji se žele krstiti. U njemu fra Bartol traži objašnjenje da li dotični katekumeni moraju ispovijedati svoje grijeha prije samog krštenja ili poslije krštenja.¹⁴² To nam pitanje danas izgleda čudno. Teško je pojmiti da i onda svaki katolički svećenik nije znao da krštenje briše svaki grijeh, ne samo istočni nego i svaki osobni koji je krštenik učinio do toga časa. Razumljivo je da je odgovor glasio da takvima nije potrebna sakramentalna ispovijed za vječno spasenje ni prije ni poslije krštenja. Treba samo pobuditi pokajanje prije samog krštenja.¹⁴³ Vjerojatno je fra Bartol postavio to pitanje da čuje što će mu papa na nj odgovoriti, kako bi njegovi misionari mogli odgovoriti predstavnicima Crkve bosanskih krstjana koji su tražili od svojih pristaša da obave opću ispovijed prije svoga utješnog krštenja.¹⁴⁴

¹³⁶ Ondje. Iako su papini stručnjaci — odgovarajući na ovo pitanje — naglasili da je po općem crkvenom pravu zabranjeno svjetovnjacima, posebno nenaobraženim, raspravljati o vjeri i propovijedati, prof. Šanjek (nav. dj., 129) ipak bez ikakva razloga tvrdi da papa Gregur XI. zabranjuje »katoličkim svjetovnjacima u bosanskoj državi raspravljati s teološki naobraženim krstjanima.« Za potvrdu svoje tvrdnje navodi samo odgovor papine komisije na ovo fra Bartolovo pitanje, ali nepotpuno. Potpuni odgovor papinih stručnjaka glasi: »Respondemus quod non licet layco praesertim illitterato, disputare de fide nec etiam, praedicare, quinimo laycis est utrumque prohibitum per canonica iura.« Kniewald, Vjerodostojnost, 161.

¹³⁷ Ondje, 161.

¹³⁸ Ondje.

¹³⁹ Usp. Mandić, Bogumilska Crkva, 201.

¹⁴⁰ Kniewald, Vjerodostojnost, 162.

¹⁴¹ Ondje.

¹⁴² Ondje.

¹⁴³ Ondje.

¹⁴⁴ Mandić, Bogumilska Crkva, 243.

BONICJE RUPČIĆ

DIE BEDEUTUNG DER »DUBIA« DES FR. BARTHOLOMÄUS VON ALVERNA AUS DEM JAHRE 1372/73 FÜR DIE GESCHICHTE BOSNIENS.

Zusammenfassung

Die Entstehung des Franziskaner- und des Dominikanerordens führte zu einer lebendigeren Missionstätigkeit in ganzer katholischen Kirche. Die Mitglieder dieser Brüderorden waren bald in ganzer damals bekannten Welt als Missionare anzutreffen. Noch im Laufe des XIII. Jahrhunderts errichteten sie mehrere Niederlassungen in Kroatien und Dalmatien. Früh genug kamen sie nach Bosnien, zuerst die Dominikaner und nachher auch die Franziskaner. Beide Orden waren von Anfang an missionarisch geprägt. In Bosnien bestand damals ein grosser Bedarf an eifrigen Missionaren, da die gefährliche Ketzerei der Patarener damals im Lande blühte.

Die Patarener waren Anhänger einer dualistischen Sekte, die mit jener der Albigenser in Südfrankreich und der Katharer in Italien verwandt war. Aus nicht ganz durchschaubaren Gründen haben die Dominikaner noch vor der Mitte desselben Jahrhunderts Bosnien verlassen. Das tat auch der bosnische katholische Bischof und zog sich nach Đakovo in Slawonien zurück. Das geschah jedenfalls nach mehreren erfolglosen Kreuzzügen gegen die Patarener, die von Ungarn aus gestartet wurden. Das verschlechterte die Lage der katholischen Kirche in Bosnien so sehr, dass bald kaum eine Spur von ihr zu finden war. Das bestätigt auch der Papst Johannes XXII in einem Brief aus dem Jahre 1319.

Die eigentliche Erneuerung der katholischen Kirche fällt mit der Gründung der Bosnischen Franziskanervikarie zusammen. Die Vikarie wurde im Jahre 1339/40 vom Ordensgeneral Gerald Odonis (Eudes) gegründet. Nach Prof. Sidak bedeute dies dem Anfang der katholischen Offensive in Bosnien. Auf jeden Fall schenken der Apostolische Stuhl in Avignon gowie der Franziskanerorden dieser Mission grosse Aufmerksamkeit. Es kamen viele tüchtige Missionare aus ganz Europa, besonders aus Italien. Dazu werden schon bald auch einheimische Franziskanermissionare ausgebildet.

Unter den ersten Oberen der Bosnischen Vikarie war wohl der bekannteste Fr. Bartholomäus von Alverna, der fast sein ganzes Leben hier gewirkt hat. Seine Zeit war eine echte Blütezeit für die Vikarie. In den Jahren 1385 — 1390 erstreckte sie sich über grosses Gebiet zwischen Karpaten im Norden und Apulien im Süden. Sie gliederte sich in 7 Kustodien und zählte 35 Klöster. Jedes Kloster war Ausgangspunkt einer eifrigen Missionsarbeit.

Die Erfolge blieben nicht aus. Allein in Nordbulgarien hatten 8 Franziskaner im Jahre 1366 in kurzer Zeit über 200 000 Menschen bekehrt und getauft. Der ungarische König Ludwig der Grosse und der Vikar der Bosnischen Vikarie wandten sich daraufhin mit einer gemeinsamen Bitte an den Papst und an den Ordensgeneral, sie mögen weitere Missionare in die Bosnische Vikarie zu senden. Der König erklärte sich bereit, 2 000 Missionare in sein Reich aufzunehmen. Aus einem Zirkularbrief, den Bartholomäus um 1379 an seine Mitbrüder schrieb, zu entnehmen ist, hatten diese Missionare schon 400 000 Menschen im ungarischen Königreich bekehrt und getauft. Bis zum Jahre 1402 waren es in ganzer Bosnischen Vikarie 500 000.

Mit diesen Erfolgen erreichten die Franziskaner grossen Ansehen beim Papst Urban V, der ihnen am 28. 1. 1369 mit der Bulle »Odor vestrae famae laudabilis« alle Privilegien bestätigte, die Johannes XXIII mit seiner grossen Missionsbulle »Cum hora iam undecima« von 1321 allen Missionaren des Dominikaner- und Franziskanerordens des Ostens und des Westens erteilt hatte, als ob ihnen diese Bulle selbst Johannes XXII ausdrücklich und speziell gegeben hat.

Bartholomäus als Vikar hat immer einen lebendigen Kontakt zu dem hl. Stuhl aufrechterhalten. So schickte er 1372 nach Avignon den Mitbruder Berengar von Aragonien wegen mehreren Missionsangelegenheiten und besonders wegen der Klärung 23 umstrittenen pastoral-theologischen Fragen, die als »Dubia« bekannt sind. Diese Fragen sind durch die Missionare im Bereich der Vikarie gesammelt. Der Papst sollte sie amtlich lösen. Aber er gab den Auftrag einer speziellen Kommission der Gelehrten in seinem Namen das zu machen. Leider sind die Fragen verloren gegangen. Doch sie lassen sich ziemlich gut auf Grund der Antworten rekonstruieren. Das Original dieses wichtigen Dokuments hatte noch 1437 der hl. Jakobus von Marchia im Franziskanerkloster von Ston gesehen. Später ging es verloren. Zum Glück ist doch eine Abschrift aus der 2. Hälfte des XIV. Jahrh. erhalten geblieben. Sie befindet sich heute in Zagreb, im Archiv JAZU. Der Autor behandelt in diesem Artikel die einzelnen »Dubia«. Sein Interesse gilt in erster Linie den Problemen der Bekehrung und der Taufe der Nichtchristen sowie der Ehe Patarenen (der bosnischen Christen) die eigentlich keine echte Christen waren.